

Sexualitet och utvecklingsstörning

– hur personal på gruppbonden konstruerar brukarnas sexualitet

Av Johan Geisler & Emmy Gelderman

LUNDS UNIVERSITET
Socialhögskolan

Kandidatuppsats (SOPA63)
VT -13

Handledare: Anders P Lundberg

Tack till:

Först och främst vill vi tacka varandra för ett väl fungerande samarbete.

Vi vill också rikta ett stort tack till våra respondenter – tack för att ni tog er tid och delade med er av era tankar, åsikter och funderingar. Utan er hade uppsatsen aldrig blivit av!

Tack också till vår handledare, Anders P Lundberg, för all din hjälp under uppsatsprocessen.

Abstract

Authors: Emmy Gelderman and Johan Geisler

Title: Sexuality and learning disability – how staff in group homes construct their clients sexuality

Supervisor: Anders Lundberg

Assessor: Eva Palmblad

The aim of this study was to examine how staff, working in LSS-group homes, through ways of talking, attitudes and approaches construct, form and shape the sexuality among people with learning disabilities. LSS is “the Swedish act concerning support and service for persons with certain functional impairments” (*Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade*) and implies, inter alia, aims for personnel how to address autonomy and self-determination for their clients. Still, people with learning disabilities are often in a position of interdependence to their surroundings. How staff treats and talk about their sexuality is therefore of great importance for how their clients can live as normal life as possible. Our study analyses interviews from three focus groups we held in southern Sweden. A total of 11 respondents discussed sexuality in ways of responsibilities, experiences, reflections, resources, interventions and so forth. Through a social constructivist perspective the results were analyzed to show which impact norms and discourses amongst the staff has for their clients. Our result shows that the staff views their clients sexuality as different from their own in some areas. Of most interest is their view on females with intellectual disabilities as non-sexual, and that the discourse of monogamy is strong amongst the personnel. We also found that staff in the field often experience ambivalence about what sexual expressions are and how to best address them, and that individuals with learning disabilities living in group homes has few arenas to find potential partners.

Keywords: learning disabilities, intellectual disabilities, sexuality, social constructivism, staff, personnel

Innehållsförteckning

1 Inledning/problemformulering	1
2 Syfte och frågeställningar	2
3 Bakgrund	2
3.1 LSS	2
3.2 Normaliseringsprincipen	3
4 Tidigare forskning	4
4.1 Synen på sexualitet över tid	4
4.2 Sexuella övergrepp	5
4.3 Homogenitet och heteronormativitet	6
5 Metod	8
5.1 Urval, undersökningspopulationens avgränsning	8
5.2 Val av metod	8
5.3 Metodens förtjänster och begränsningar	9
5.4 Kodning och analysförfarande	11
5.5 Metodens tillförlitlighet	11
5.6 Arbetsfördelning	12
6 Etiska överväganden	13
6.1 Vår position i förhållande till ämnet	14
7 Teoretiska utgångspunkter	14
7.1 Socialkonstruktivism	14
7.2 Diskurser	15
7.3 Berger och Luckmanns kunskapsociologiska teori	16
7.3.1 Socialisationsprocessen	16
7.3.2 Typifiering, legitimering och reifikation	17
7.4 Socialkonstruktivism och sexualitet	18
7.4.1 Kompartement	19
7.4.2 Foucault och sexualitetens historia	19
8 Resultat och analys	21
8.1 Sexuella uttryckssätt bland brukarna	21
8.2 Personalens gränssättande och att tala om sexualitet	25
8.3 Den kognitiva funktionsnedsättningen	27
8.4 Upplevda skillnader mellan manliga och kvinnliga brukare	29
8.5 Riktlinjer gällande personalens klädsel	31
8.6 Ökad risk för att bli utsatt eller utsätt andra för övergrepp	32
8.7 Relationer och mötesplatser	33
8.8 Monogami som norm	34
8.9 Heterosexualitet som norm	35
9 Avslutande diskussion	37
10 Referenser	40
Bilaga 1	43
Bilaga 2	44

1 Inledning/problemformulering

Sexualitet, kärlek och närhet i olika former är något de flesta tar för givet och ser som en naturlig del i livet. Det är faktorer som finns runtomkring oss och genomsyrar vår kulturella kontext. Tvåsamhet och reproduktion är för många livsmål och utgör en stor del av människors världsbild. Att ha möjlighet att ge uttryck för sin sexualitet ses av många som en grundläggande rättighet (Morales, Lopez & Mullet 2011:165).

Synen på sex och samlevnad förändras över tid och har blivit mer liberaliserad de senaste 60 åren, mycket tack vare Kinseysrapportens genomslag vilken lade grunden till sexologin som modernt forskningsområde (Månsson 2012:13). Tidigare forskning visar på att detta inte gäller personer med utvecklingsstörning i samma omfattning (bl.a. Löfgren-Mårtenson 2003:14). Morales et al. (2011:166) skriver att synen på sexualiteten hos personer med utvecklingsstörning idag är mer positiv än den var för 20 år sedan, men fortfarande mer negativ än hos människor utan utvecklingsstörning.

Synen på sexualiteten hos personer med utvecklingsstörning har tidigare varit polariserad. Antingen har man sett dessa individer som helt och hållet asexuella eller som individer med överdriven sexuellt lust som behövdes dämpas (Futcher 2011:8). Även om denna syn har förändrats idag har det ändå lett till att personer som kommer i kontakt med sådana frågor upplever en osäkerhet då de skall kontrastera denna föråldrade syn med den rådande synen i samhället. Forskningen kring personer med utvecklingsstörning och deras sexualitet är fortfarande eftersatt (Löfgren-Mårtenson 2003:14–15).

En av författarna till denna uppsats har erfarenhet från arbete på gruppboende för personer med utvecklingsstörning och har därigenom erfarit att det saknas ordentliga riktlinjer för personal att hantera sexuella uttryck. Utvecklingsstörning och sexualitet är fortfarande ett svårhanterligt ämnesområde och personalen befinner sig ofta i en gråzon mellan möjligheterna till uttryck och förhållningssätt.

Människor med utvecklingsstörning befinner sig ofta i beroendeställning till andra, exempelvis föräldrar, assistenter eller annan personal. Beroendeförhållandet skiljer sig givetvis åt beroende på grad av utvecklingsstörning men går ändå inte att helt förbise (Löfgren-Mårtenson 2003:8; Brusén & Hydén 2000:41). Beroendenaspekten har därmed också

inverkan på vilka möjligheter personer med utvecklingsstörning har att uttrycka och utveckla sin sexualitet. På gruppboenden blir därför personalens inställning och förhållningssätt till sexualitet av yttersta vikt då de är en så pass integrerad del av brukarnas vardagliga liv. Personalens syn på brukarnas sexualitet påverkar rimligtvis personalens agerande och därmed också brukarens möjligheter och begränsningar. Då sexualitet och sexuella uttryckssätt för många kan kännas problematiskt att tala om riskerar personalen att bortse från brukarnas behov vilka därmed kanske inte kan tillgodoses. Dessutom är sexualitet ett vitt begrepp vars innebörd kan skilja sig åt mellan individer vilket gör att personalen måste vara lyhörda för de variationer som kan förekomma. Risken är annars att maktförhållandet ger personalen företräde att bestämma vad som skall vara normalt utan att ta hänsyn till den enskilde brukaren.

2 Syfte och frågeställningar

Vårt syfte med denna uppsats är att undersöka hur personal på gruppboenden talar om och konstruerar de boendes sexualitet. Våra frågeställningar är:

Hur talar de anställda om brukarnas sexualitet?

Vilka uttryck för sexualitet upplever personalen att det finns bland de boende?

Hur bemöter personalen dessa uttryck för sexualitet?

3 Bakgrund

3.1 LSS

LSS står för ”Lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade” och trädde i kraft 1994. I LSS-lagen finns bestämmelser kring vilka personer som innefattas av stödet och hur det skall gå tillväga.

Målsättningen med all verksamhet enligt LSS är att underlätta det dagliga livet för personer med omfattande funktionsnedsättning och främja full delaktighet i samhällslivet. Enskilda ska ges största möjliga inflytande över hur insatserna ges (Socialstyrelsen 2011:6).

Individer inom LSS-boenden skall tillförsäkras goda levnadsvillkor, självbestämmande och i så hög grad som möjligt ett liv som alla andra. (Socialstyrelsen 2007:21).

Vidare menar LSS-lagen att personal som jobbar inom boenden skall ha adekvat utbildning för att kunna ge god service. Viktiga delmål är rätten till integritet, inflytande och medbestämmande för brukarna. I Socialstyrelsens publikation om *Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS* skriver de att brukarnas

[...] möjligheter till inflytande blir till stor del beroende av omgivningens förmåga att skapa praktiska, psykologiska och organisatoriska förutsättningar. Omgivningen måste därför göra sitt bästa för att förstå och respektera den enskildes vilja i alla situationer” (Socialstyrelsen 2007:22).

Personalen skall ha en humanistisk prägel på sitt bemötande och tillvägagångssätt. Till exempel har personal som viktig uppgift att möjliggöra för brukarens fritidsintressen inom den ram det är möjligt. (Socialstyrelsen 2007:48–63). Rollen som personal beskrivs som mångfacetterad och respekt för brukarens integritet är av stor vikt.

Den enskildes integritet måste respekteras i alla situationer och vid alla tillfällen, och den är oberoende av den enskildes förmåga, hjälpbehov m.m. Detta innebär bland annat ett erkännande av personens rätt att själv välja värderingar och utifrån dessa leva sitt liv. Det måste alltid finnas en medvetenhet om att ju mer en person är beroende av andras stöd och hjälp, desto större är risken för integritetsintrång (Socialstyrelsen 2007:22).

Rätten till sin sexualitet och möjlighet att uttrycka denna kan sägas vara implicit inkluderat i lagstiftningen och det är därför viktigt att personalen vågar uppmärksamma även detta behov med tanke på det tidigare beskrivna beroendeförhållandet. Brukarna ska ges samma möjligheter som andra att själva välja exempelvis partners och inte riskera negativa konsekvenser på grund av sexuell läggning.

3.2 Normaliseringsprincipen

Normaliseringsprincipen, som först formulerades av Bengt Nirje i slutet av 1960-talet, har haft stort genomslag både nationellt och internationellt för hur omsorgen av människor med utvecklingsstörning organiseras (Nirje 2003:21). Normaliseringsprincipen går i stora drag ut på att människor med utvecklingsstörning skall ges samma möjligheter att leva ett ”normalt”

liv som människor utan utvecklingsstörning, något som LSS-lagstiftningen också uppmärksammar. Denna princip innefattar också punkten ”de normala sexuella mönstren i sin kultur” (Nirje 2003:114). Eftersom sexualitet och parförhållanden är en del av samhället är det viktigt att även människor med utvecklingsstörning får likvärdig kunskap som andra i dessa ämnen, bland annat sexualupplysning, i enlighet med normaliseringsprincipen (ibid.). Viktigt att uppmärksamma i sammanhanget är enligt oss att ”normala sexuella mönster” inte är liktydigt med heterosexuella uttryckssätt, utan möjligheten att få uttrycka sin sexualitet oavsett läggning utan omgivningens påverkan.

4 Tidigare forskning

Vi har använt oss av mycket internationell forskning i vårt avsnitt om tidigare forskning. Vidare har vi använt oss av en källa ifrån Sverige; Lotta Löfgren-Mårtenson som är en central och viktig forskare både nationellt och internationellt inom ämnesområdet. Forskning kring sexualitet och personer med utvecklingsstörning är ett relativt nytt forskningsområde (Mårtenson 2003:15). Di Giulio (2003:53) skriver att det knappt förekom någon forskning alls innan 1970-talet inom området. Därför finns det en begränsad mängd studier att ta del av och dessa studiers författare refererar också i hög grad till varandra vilket kan tyda på ämnet ännu inte är särskilt etablerat.

4.1 Synen på sexualitet över tid

Synen på människor med utvecklingsstörning har växlat historiskt vilket medfört olika konsekvenser kring hur man i samhället har behandlat dem som grupp. Tidigare fanns stora mentalsjukhus och institutioner där kvinnor och män med utvecklingsstörning levde på separata avdelningar. Hamilton (2009:305) skriver att ett syfte med institutionaliseringen var att skydda medborgarna från gruppen utvecklingsstördas avvikande sexualitet, som ansågs utgöra ett hot, samtidigt som man ville skydda personerna med utvecklingsstörning från att utnyttjas sexuellt av övriga medborgare. Uppdelningen mellan kvinnor och män syftade dels till att undanröja risken för sexuella kränkningar mellan de intagna och dels till att förhindra reproduktion (Futcher 2010:8). Ett annat sätt att kontrollera och styra sexualiteten hos personer med utvecklingsstörning var genom sterilisering för att förhindra att arvsmassan skulle föras vidare (Di Giulio 2003:58; Futcher 2010:8). Di Giulio (2003:58) skriver att dessa attityder fortfarande speglas i fördomar som finns idag gentemot människor med

utvecklingsstörning och menar att den historiska aspekten är viktig för förståelsen kring hur föräldrade förhållningssätt fortfarande kan tillåtas fortleva. Grieve et al. (2008:78) påvisar att normalbefolkningen idag har övervägande negativa attityder och åsikter kring utvecklingsstörning och sexualitet.

Institutionaliseringen och allmänna attityder gentemot personer med utvecklingsstörning har de senaste decennierna öppnats upp och blivit mer liberaliserade. Som vi skrev i problemformuleringen har personer med utvecklingsstörning tidigare setts som antingen barn, utan sexualdrift, eller som så pass sexuellt avvikande att de utgjorde en riskfaktor för sin omgivning (Di Giulio 2003:53; Futcher 2011:8). Studier idag visar att personer med utvecklingsstörning har samma sexuella behov och begär som normalbefolkningen och somliga har ett aktivt sexuellt liv (Drummond 2006:28; Hamilton 2009:305). Samtidigt pekar forskning på att möjligheten för människor med utvecklingsstörning att uttrycka sina sexuella behov, utveckla sexuell hälsa och leva i parförhållanden fortfarande förbises (Futcher 2010:8; Grieve et al. 2008:77; Hamilton 2009:304). Hamilton (2009:305) skriver att de som tillhandahåller omsorgen för personer med utvecklingsstörning i vissa fall väljer att helt förbjuda alla former av sexuella uttryckssätt inom verksamheten, och att även i de fall där det inte finns ett direkt förbud saknas ibland tillräckligt privata sfärer som möjliggör dessa. Att det saknas privata sfärer för personer med utvecklingsstörning stöds också i annan forskning (bl.a. Di Giulio 2003:61; Drummond 2006:33). Detta är av betydelse eftersom ” [...] when there is no privacy, there is no such thing as appropriate sexual expression.” (Di Giulio 2003: 58). Risken är att sexualiteten helt undermineras då det inte finns några arenor att uttrycka denna på.

4.2 Sexuella övergrepp

Tidigare forskning tyder på att människor med utvecklingsstörning som grupp i högre grad utsätts för sexuella kränkningar och övergrepp än normalbegåvade (bl.a. Di Giulio 2003:60; Drummond 2006:33; Futcher 2010:9). Orsakerna till övergreppen är varierande men faktorer som lyfts är bland annat den kognitiva funktionsnedsättningen som utvecklingsstörningen i sig innebär (Mårtenson 2003:18). Detta kan innebära svårigheter i att uppfatta och bedöma när en själv eller andra går över gränsen för vad som anses vara ett okej beteende. Di Giulio (2003:60) listar ytterligare orsaker, bland annat att dessa personer i hög grad är beroende av andra människor i sin dagliga livsföring; att förövare är av uppfattningen att deras ord tas på

större allvar än personer med utvecklingsstörning och att de därför inte riskerar att åka fast; och ökad risk för manipulation. Gruppen saknar också adekvat sexualupplysning vilket medför en osäkerhet kring sexualitet och sätt att uttrycka denna på, något som flertalet studier visat på (bl.a. Di Giulio 2003:60; Drummond 2006:33; Fitcher 2010:9; Löfgren-Mårtenson 2012b:209). Den ökade risken för sexuella övergrepp leder enligt Löfgren-Mårtenson (2012a:369) till att personal som arbetar med personer med utvecklingsstörning upplever ambivalens gällande brukarnas sexualitet. Problematiken består i att personalen vill ge möjligheter till autonomi samtidigt som de vill skydda brukarna.

4.3 Homogenitet och heteronormativitet

Löfgren-Mårtenson (2003:15) problematiserar ytterligare förhållandet mellan utvecklingsstörning och sexualitet genom att visa på tidigare forskning som tenderat att bortse från individuella aspekter, vilket renderat en onyanserad bild av målgruppen.

Att bemöta dem som en homogen grupp får som konsekvens att man ignorerar den stora variation av sexuella uttryckssätt som i realiteten finns. En del är väldigt sexuellt försigkomna och andra saknar helt erfarenhet. Vissa drömmer om familjebildande, medan andra saknar intresse för det. Några klarar av att hantera preventivmedel, medan andra inte har en aning om varför eller hur dessa skulle användas. (Löfgren-Mårtenson 2003:15).

I studier som undersöker personalens attityder kring utvecklingsstörning och sexualitet framkommer att den undersökta personalen tenderar att se brukarna som en homogen grupp gällande sexualiteten, vilket kan få negativa konsekvenser då personalen inte ger adekvat stöd åt rätt behov (Grieve et al. 2008:82; Morales et al. 2011:172). Då de sexuella uttryckssätten faktiskt varierar bland personer med utvecklingsstörning, menar Löfgren-Mårtenson (2012b:211) därför att det är viktigt att uppmärksamma att sexualitet inte bara innebär samlag utan allt som är sexuellt upphetsande för den enskilda individen. De gängse normerna i samhället kring sexualitet riskerar att fungera som ”dominerande och kontrollerande förhållningssätt när personalen utgår från sina egna erfarenheter och upplevelser och definierar dem som givet normala.” (Löfgren-Mårtenson 2003:15). Di Giulio (2003:54) skriver att vad som diagnosticeras som en sexuell störning enligt DSM i själva verket kan vara välfungerande för en person med utvecklingsstörning. Sammantaget krävs alltså en bred definition av vad sexualitet innefattar för att förhindra att personal som arbetar med personer med utvecklingsstörning applicerar sina egna normer på brukarna och på så vis riskerar att

stämpla vissa beteenden som onormala.

Möjligheterna till varierande sexuell läggning hos människor med utvecklingsstörning är starkt begränsade. Forskning visar på att unga människor med utvecklingsstörning saknar förebilder för alternativ till den rådande heteronormativiteten (Löfgren Mårtenson 2012a:371). Dessutom visar ytterligare forskning på att omsorgspersonal har negativa attityder gentemot homosexualitet och uttryck för sådan (Drummond 2006:31; Grieve et al. 2008:82). Gemensamt för stora delar av det material vi gått igenom är bristen på utbildning för personal att hjälpa personer med utvecklingsstörning hantera de uttryck för sexualitet som kan förekomma (bl.a. Futcher 2010:12; Grieve et al. 2008:83; Löfgren-Mårtenson 2012a:371). Dessutom är personal också osäker på vilka regler och handlingsplaner som finns uppsatta och upplever en ambivalens kring hur dessa ska följas (Grieve et al. 2008:78). Di Giulio (2003:54) skriver att personal har ett stort inflytande på hur sexuella uttryck begränsas eller tillåts att finnas bland brukarna. Konservativa attityder hos personalen kan leda till negativa konsekvenser för personer med utvecklingsstörning. Personalens förhållningssätt är viktiga då det är personalen som i mångt och mycket styr över brukarnas dagliga livsföring (Morales et al. 2011:167). Drummond visar i en studie att personal som arbetar i nära anslutning med brukarna har en öppnare och mer accepterande attityd än befolkning i övrigt. Trots det påverkar faktorer inom personalgruppen graden av acceptansnivåer. Ålder, kön, religiositet och graden av utbildning hos personalen är faktorer som påverkar inställningen till klienterna. Konservativa attityder och lägre acceptansnivå finns hos de äldre, mer religiösa och lägre utbildade personerna i personalen, samtidigt som unga och utbildad personal verkar vara ha högre acceptans kring de utvecklingsstördas sexualitet (Drummond 2006:32). Att äldre personal har mer konservativa åsikter och att liberalare åsikter är en följd av utbildning stöds även av Futcher (2003:13).

Den tidigare forskningen målar upp en bild kring sexualitet och utvecklingsstörning som ett område med utmaningar för personalen att hantera. Då förhållningssätt hos personalen kan få en avgörande betydelse för hur sexualitetens behov och uttryckssätt tar sin utformning för personer med utvecklingsstörning är utbildning för personalgruppen av stor vikt, vilket är vad många författare till de artiklar vi har läst kommer fram till.

5 Metod

5.1 Urval, undersökningspopulationens avgränsning

Vi har intervjuat personal som är verksamma inom LSS med inriktning på gruppboenden. Vi har använt oss av ett målinriktat urval för att komma i kontakt med våra intervjupersoner. Bryman (2008:392) definierar ett målinriktat urval som ett icke-sannolikhetsurval, istället väljer man ut de respondenter som forskaren anser vara passande för de frågeställningar som denne tänkt ställa. Vi har ringt till enhetschefer inom olika kommuner som har slussat oss vidare till personal på LSS boenden som är relevanta för vår undersökning. Bryman (ibid.) menar att ett målinriktat urval kännetecknas av olika kriterier som bör uppfyllas av respondenterna för att kunna medverka i en intervju. Vi har i vårt urval valt att begränsa oss till vuxen personal, över 18 år, som har erfarenhet inom gruppboenden på LSS området.

Vi har hållit i tre fokusgrupper (se 5.2) med personal på gruppboenden och totalt 11 respondenter. Bryman (2008:453) menar att om ämnet är kontroversiellt eller komplext är det bra att ha mindre storlek på fokusgruppen. Eftersom vår frågeställning utgår från ett känsligt och svårhanterligt ämne som sexualitet har vårt mål varit att ha fyra deltagare i varje fokusgrupp. Detta lyckades vi med i alla fokusgrupper förutom en, där tre stycken deltog. Längden på varje intervju har varierat mellan 55 minuter till 1 h och 25 min.

Vi har strävat efter att ha personal från samma boenden men det har blivit svårt att utföra fullt ut då personal ofta jobbar tillsammans, har schemalagda tider och därmed inte kan gå från sina arbetsuppgifter. I två av intervjuerna har personalen arbetat på samma boende och i den sista var det personal från två olika boenden i samma intervju-session.

5.2 Val av metod

Vi har använt oss av fokusgruppsintervjuer för vår undersökning. Fokusgrupper är gruppintervju där frågorna rör mera specifika och avgränsade tema som respondenterna skall fokuserar på och fördjupa sig i. I fokusgrupper är forskaren intresserad av hur deltagarna tillsammans i en grupp formulerar och resonerar kring ämnesområdet och frågeställningen (Bryman 2008:446–447). I fokusgrupper ges forskaren större möjlighet att se hur människor tillsammans skapar och tolkar olika händelser och kan "... förmedla en bild av de processer genom vilken mening konstrueras i vardagen och i så måtto kan metoden betraktas som mer naturalistisk än vad individuella intervjuer är" (Bryman 2008:449). Eftersom vi är

intresserade över personalens attityder till brukarnas sexualitet tycker vi att det har varit en effektiv metod för att få reda på hur personalen resonerar i grupp.

Vi har i fokusgrupperna utgått från en egenhändigt utformad intervjuguide (se bilaga 2) med centrala frågor inom ämnesområdet för att säkerställa att intervjupersonerna berör de önskade ämnena. För att respondenternas uttryck, åsikter och tankar skall komma fram på bästa sätt menar Bryman (ibid.) att intervjuaren i fokusgrupper bör hålla en restriktiv roll. Vi har under intervjuessionerna tryckt på att det är deltagarna själva som skall föra diskussionen men i de lägen vi har märkt att de glider ifrån ämnet har vi försökt att styra tillbaka dem. Intervjufrågorna har varit öppna och semi-strukturerade som innebär att det har funnits ett stort utrymme för flexibilitet då frågorna inte nödvändigtvis behöver komma i en viss ordning utan man kan istället följa intervjupersonernas svar på ett naturligt sätt (Bryman 2008:415).

För att inte riskera att missa viktiga data och information under intervjuerna har vi använt oss av diktafon, vilket Bryman (2008:450) menar är extra viktigt i fokusgrupper då risken föreligger att folk pratar i munnen på varandra och från olika avstånd och riktningar. Under intervjutillfällena har båda författarna medverkat för att på bästa sätt fånga upp de detaljer som inte registreras av diktafonen, som till exempel kroppsspråk, ansiktsuttryck och vem som säger vad. En av oss har fokuserat på att ställa frågor medan den andra för anteckningar och observerar. Vi har därefter transkriberat alla intervjuer för att underlätta kodning av materialet.

5.3 Metodens förtjänster och begränsningar

Eftersom fokusgrupper betonar samspelet mellan deltagarna som ofta är hämtade ur naturligt förekommande grupper, som våra personalgrupper, menar Bryman (2008:462) att metoden inte är konstlad utan istället kan uppfattas som mer naturlig och på så sätt komma närmare hur deltagarna faktiskt förhåller sig till ämnesområdena. Bryman (ibid.) påpekar också att fokusgrupper inte dekontextualiserar individen utan forskaren får möjlighet att studera individen i samspel med andra i en grupp som en relationell varelse, vilket är av relevans utifrån vår teoretiska utgångspunkt. Metoden är också effektiv i att undvika maktrelationen mellan forskaren och intervjuobjektet, då deltagarna själva kan styra diskussionen och på så vis förmedla det som de själva anser vara av relevans, vilket enligt Bryman (ibid.) gör det lättare att få fram respondenternas ståndpunkter i frågan.

När man håller i en fokusgrupp kan vissa gruppeffekter sätta igång, såsom att någon dominerar diskussionen eller att andra blir tystlåtna. Huruvida dessa processer påverkar resultatet negativt är enligt Bryman (2008:464) oklart. I våra intervjuer har vissa respondenter varit mer talföra och andra mindre. Vi har försökt få alla att komma till tals genom frågor som ”Vad tycker ni andra om detta?”. Dock tror vi att någon som var tyst under intervjun antagligen är tyst i personalgruppen också och på så vis ändå ger en rättvis bild av hur det faktiskt ser ut, men det kan vi aldrig veta. Bryman (ibid.) skriver att individer i grupsituationer i högre grad än individuella påverkas av kulturella normer och svarar på ett sätt som förväntas av dem och accepteras av resten av gruppen. Eftersom vår frågeställning utgår från ett känsligt och svårhanterligt ämne som sexualitet föreligger det en risk att respondenterna, under intervjuerna, har svarat på ett sätt som förväntas av dem.

En eventuell nackdel med intervjuer kan vara att intervjuaren omedvetet påverkar intervjupersonen och därmed också svaren. Även om man som intervjuare strävar efter att uppnå en bra balans mellan distans och närhet till den intervjuade är ”ålder, kön, etnisk tillhörighet, språkligt uttryckssätt – faktorer som direkt påverkar den typ av information man får fram” (May 2001:155). Då vi är två intervjuare, varav en manlig och en kvinnlig, med olika bakgrund, olika grad av inblick i området och olika sätt att tala kan det eventuellt minska risken något för att intervjupersonerna skall präglas av oss i alltför hög grad. Svensson & Ahrne (2011:31-32) skriver att en uppsats aldrig utformas objektivt och att de metoder som väljs alltid befinner sig i en social och politisk kontext. Det finns alltid maktrelationer mellan respondenterna, organisationerna och forskaren att ta i beaktande som kan påverka metodval och resultat.

Att använda en diktafon eller liknande vid genomförandet av intervjuerna har både för- och nackdelar. En fördel är att intervjuaren inte riskerar att ersätta intervjupersonens ord med sina egna. Dessutom kan intervjuaren fokusera på själva samtalet och inte på att fånga allt med hjälp av anteckningar. En nackdel är dock att människor kan uppleva det som obehagligt att bli inspelade på band men May skriver att många tenderar att glömma bort att de blir inspelade allteftersom intervjun fortlöper (May 2001:168). Eftersom vi har varit två intervjuare närvarande under intervjun har vi delat upp ansvaret på så sätt att den ena fokuserar på att ställa frågor medan den andra för anteckningar över exempelvis ansiktsuttryck och kroppsspråk. På så sätt har vi möjliggjort att intervjuerna fått ett bra flyt,

samtidigt som vi inte riskerat att gå miste om detaljer som inte fångas upp av ljudinspelningen.

5.4 Kodning och analysförfarande

Vi har därefter kodat de transkriberade intervjuerna genom olika kategoriseringar/koder som till exempel ”sexuella uttrycksätt” eller ”normalitet” som renderat i rubriker för analysen. Av materialet har vi valt ut de delar som vi tycker är intressant för våra frågeställningar och presenteras i arbetet i form av citat eller beskrivningar av samtalet. Det föreligger alltid risker i att koda och tolka meningen av andra människors utsagor och att välja ut information ur sin kontext. Bryman (2008:526) skriver till exempel att en ”[...] kritisk synpunkt är att kodningen resulterar i en fragmentisering av informationen så att det ’narrativa flytet’ i vad människor säger går förlorat” men menar också att det är ett nödvändigt ont i kvalitativa tillvägagångssätt. I vissa citat har vi redigerat talspråk till skriftspråk för att den slutgiltiga texten skall flyta på bättre. Vi har till exempel utelämnat upprepningar och skrivit om vissa ord men varit noggranna i att inte förlora innebörden av vad som sägs.

5.5 Metodens tillförlitlighet

Bryman (2008:354) skriver att kvalitativa tillvägagångssätt ofta är en motpol till den kvantitativa synen på verklighet. I den kvalitativa ansatsen menar man att det finns flera olika sanningar och beskrivningar av samma verklighet. Vi har valt att hålla i fokusgrupper för att vi är intresserade hur individer i grupp tillsammans konstruerar verkligheten och har därmed använt oss av en kvalitativ metod i vår undersökning. Vi har utgått ifrån de begrepp Bryman (2008:354) menar är den kvalitativa forskningens begrepp för att beskriva en metods undersökning – *trovärdighet*, *överförbarhet*, *pålitlighet* och en *möjlighet att styrka och konfirmera*.

Trovärdighet i en undersökning handlar om hur plausibel framställningen och redogörelsen av arbetet är ur andra individers syn. Eftersom vi har intervjuat en ytterst liten fraktion av den personalgrupp som är arbetsför i Sverige har vi i så hög grad som möjligt försökt ge rättvisa åt de utsagor vi fått ta del av och eventuella misstolkningar bör enbart beskyllas oss. I brist på tid har vi inte hunnit utföra en respondentvalidering vilket innebär att man frågar respondenterna om vi som forskare har tolkat deras svar korrekt (Bryman 2008:355). Däremot har vi varit sanna mot materialet vi fått fram och har försökt ge en sådan rättvis beskrivning

av den sociala verkligheten som blivit beskriven i intervju-sessionerna som möjligt.

Överförbarhet handlar om kontextuella beskrivningar av ett visst skeende inom en viss tidsperiod (Bryman 2008:355). I avsnittet om tidigare forskning (se avsnitt 4) målar vi upp en bild av hur den sociala verkligheten kan se ut idag och vilka problem som personalen kan tänkas möta. Ett annat sätt att se hur sexualitet tar sig i uttryck inom gruppboenden för personer med utvecklingsstörning hade varit att göra direkta observationer på plats. Genom observationer är vi som forskare inte beroende av hur personalen svarar på våra frågor utan kan i direkt anslutning till händelser se hur de faktiskt agerar eller talar om sexualitet. Sexualitet är ett privat och känsligt ämnesområde och därför har vi valt att inte genomföra observationer då vi anser att det är etiskt oförsvarbart.

Pålitlighet uppnås genom att vi redovisar för hur alla delar av vår forskningsprocess gått tillväga. Detta kan göras genom att exempelvis tillfråga kollegor (Bryman 2008:355). I vårt fall har vi haft tillgång till en handledare under hela processen som granskat vårt arbete, vilket gör att vi uppfyller detta krav.

Kravet på *möjlighet att kunna styrka och konfirmera* är motsvarigheten till den kvantitativa forskningen objektivitet, och innebär att forskarna ska kunna visa att de ”agerat i god tro.” (Bryman 2008:355). Då kvalitativ forskning inte går att göra helt objektiv måste forskare istället kunna visa att de inte medvetet utformat en undersökning för att styrka sina egna värderingar (ibid.). Vi tror att det är en svårighet att hålla vår uppsats helt och hållet objektiv men även här tror vi att handledaren varit oss behjälplig. Dessutom gör vår medvetenhet kring att kvalitativ forskning är svår att hålla objektiv att vi har intagit ett kritiskt förhållningssätt till både vårt tillvägagångssätt och de resultat vi fått fram.

5.6 Arbetsfördelning

Som vi redan nämnt har vi gjort intervjuerna tillsammans. Även resten av arbetet, såsom transkribering, analys och teoriinsamlande, har vi att i så hög grad som möjligt utfört tillsammans. Vi har inte varit främmande för att söka artiklar och annan litteratur enskilt men menar att kommunicerande av den information vi erhållit har varit en viktig del av processen för att uppsatsen skall bli enhetlig. Under de tidsperioder vi inte har haft möjlighet att befinna oss på samma fysiska plats har vi använt oss av Skype för kommunikation.

6 Etiska överväganden

Vi har under vår arbetsgång har vi genomgående följt Vetenskapsrådets (2002:6) fyra punkter angående forskningsetiska riktlinjer; informations- samtyckes- konfidentialitets- och nyttjandekravet.

Informationskravet innebär att respondenterna har rätt att ta del av all information gällande studien som berör dem (Vetenskapsrådet 2002:7). Vi har genom ett informationsblad (se bilaga 1) som vi skickat till respondenterna på förhand förklarat syfte, metod och varför studien är viktig samt att deltagandet är frivilligt och när som helst kan avbrytas. Därutöver har vi i intervjutillfällena berättat att information som kommer fram endast ska användas till forskning och hur respondenterna senare kommer kunna ta del av resultaten. I och med att respondenterna har valt att delta har de också uppfyllt samtyckeskravet. För att försäkra oss ytterligare har vi också inhämtat ett muntligt samtycke i samband med varje intervju. Ingen av respondenterna har nekat till att ha material i vår uppsats.

I vår uppsats har vi valt att helt avidentifierat våra informanter då de skulle känna sig helt förtrodda att delge sina åsikter utan att riskera obehag. Vid de citat vi har använt i analysen har vi bytt förnamnets initial för att ytterligare minimera risken att dessa skulle kunna härledas till en respondent. Uppgifter om respondenterna har vi förvarat och behandlat på ett sätt som gör att utomstående inte kan ta del av dem. På så vis uppfyller vi konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet 2002:12). Då sexualitet är ett känsligt ämne att diskutera tror vi att anonymiteten kommer gynna de svar vi får. Dessutom är det inte av intresse för våra frågeställningar att veta kön och etnicitet etcetera.

Nyttjandekravet innebär att forskningsresultat endast får användas för det syftet det är avsett för och exempelvis inte säljas vidare till ovetenskapliga ändamål (Vetenskapsrådet 2002:14). Vi kommer inte sälja eller låna ut vårt material till vare sig vetenskapliga eller kommersiella syften och vi uppfyller därför även detta krav.

6.1 Vår position i förhållande till ämnet

Att en av forskarna besitter viss kunskap och erfarenhet inom ämnesområdet sedan tidigare sommarvikariat på ett gruppboende ser vi som både för- och nackdel. Fördelen är att hen på så vis har större förståelse för verksamheten och handlingsutrymme. Nackdelen är att hen

riskerar att ha förutfattade meningar och omedvetet värdera respondenternas svar. Genom att inta ett kritiskt förhållningssätt till den egna kunskapen och förförståelse går detta förhoppningsvis att undvika. Eftersom vi är två forskare där den andra helt och hållet saknar praktisk erfarenhet menar vi att vi kommer att komplettera varandra.

En av författarna har tidigare arbetat på ett av de boenden vars personal vi intervjuat och känner somliga av respondenterna där. I detta finns en problematik vilket kan ha medfört att respondenternas svar har påverkats. Vi har försökt undvika detta genom att låta den andra författaren vara ledande i alla intervjuer

7 Teoretiska utgångspunkter

7.1 Socialkonstruktivism

Vi har valt att använda oss av socialkonstruktivistiska verktyg som teoretiska utgångspunkter i detta arbete då vi tycker att de är lämpade för att bättre förstå och analysera våra intervjuer. Både Berger & Luckmann (1966) samt Foucault (1976) har lämnat viktiga bidrag till hur sexualiteten kan förstås utifrån socialkonstruktivistiska idéer och vi har i denna studie valt att ha med dem för att vidga förståelsen av sexualitet.

Socialkonstruktivism är en bred teoribildning och rymmer många olika inriktningar med olika grader av radikalitet, men innebär i stora drag att individerna i ett samhälle gemensamt konstruerar sin sociala verklighet. De flesta socialkonstruktivister menar att det finns en yttre verklighet men att hur vi värderar och förhåller oss till den verkligheten är konstruktioner som är skapade och inte av naturen ”givet”. Detta är också hur vi ämnar använda oss av teoribildningen. Vad som anses vara verkligt eller sant är beroende på i vilken kultur den uppstår i, då det i olika kulturer och sammanhang skapas olika ”sanningar”, till exempel att vi i västvärlden äter med bestick. Anhängare till socialkonstruktivismen vänder sig emot en essentialistisk syn på verkligheten som innebär en tro på objektiv ”naturlig” sanning som inte kan ses eller förklaras annorlunda (Wenneberg 2010:10–16).

[Socialkonstruktivismen] utgår från att man ska avslöja att något som på ytan ter sig som naturligt eller som är ett resultat av en naturlig utveckling faktiskt inte är det, att det under den naturliga ytan döljer sig en komplicerad social påverkan som det kan vara svårt att få ögonen på (Wenneberg 2010:58).

Socialkonstruktivister menar därmed att det inte går att förklara den sociala verkligheten utan endast de processer varigenom den kontextuella verkligheten skapas (Giddens 2007:151–152).

En socialkonstruktivistisk utgångspunkt att individen formas genom språket. Språket styr hur vi uppfattar omgivningen och våra tankar eftersom vi utan språk inte kan skapa mening (Burr 1995:33). ”The way that language is structured therefore determines the way that experience and consciousness are structured” (Burr 1995:35). Detta får följden att vad som i en kultur uppfattas som naturligt kan uppfattas som avvikande i en annan. Det innebär också att vad vi uppfattar som naturligt och självklart idag kunde sett annorlunda ut då ”[t]here is nothing about the nature of the world or human beings that leads necessarily to the conceptual categories present in any language” (Burr 1995:44). Till exempel härstammar uppdelningen mellan kön från de fysiska skillnader som faktiskt finns, men den mening vi lägger i att vara kvinna respektive man kunde sett ut på andra sätt.

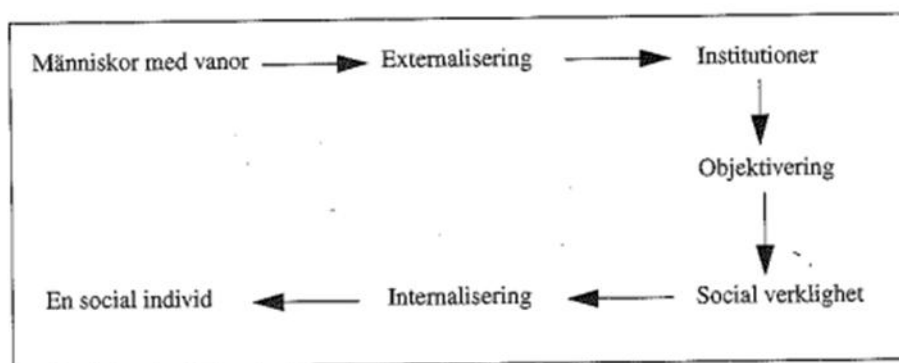
7.2 Diskurser

Diskursbegreppet är för många förknippat med Foucault och används inom socialkonstruktivismen. ”A discourse refers to a set of meanings, metaphors, representations, images, stories, statements and so on that in some way together produce a particular version of events.” (Burr 1995:48). En diskurs är alltså ”kunskap” om något som medför *hur* människor talar om och uppfattar saker och ting. En och samma företeelse kan uppfattas olika beroende på vilken diskurs som är rådande i samhället eller vilken diskurs den specifika åskådaren anslutit sig till. ”Each discourse brings different aspects into focus, raises different issues for consideration, and has different implications for what we should do.” (Burr 1995:49). Exempelvis har en person som valt att vara vegan en helt annan syn på konsumtion av animaliska produkter än någon som menar att djurens syfte är att tjäna människan. Alla diskurser har gemensamt att de hävdar vara den sanna och yttrar sig genom vad människor säger och skriver; de kan sägas utgöra referensramar för oss som individer (Burr 1995:48–49). Vad våra respondenter sagt i intervjuerna representerar alltså de diskurser de är anhängare av. Allmänna diskurser är direkt sammanlänkade med hur samhället är strukturerat. Att vissa diskurser får större genomslag än andra i samhället är följden av att personer i maktpositioner tjänar på att de institutioner samhället är uppbyggt av bibehålls (Burr 1995:54–55).

7.3 Berger och Luckmanns kunskapsociologiska teori

7.3.1 Socialisationsprocessen

Berger och Luckmann har haft stor betydelse för den socialkonstruktivistiska teoribildningen (Wenneberg 2010:36). Författarna har målat upp en bild av hur den sociala verkligheten konstrueras genom en socialisationsprocess vi alla går igenom för att bli sociala varelser. De använder sig av tre nyckelbegrepp: externalisering, objektivisering och internalisering (Berger & Luckmann 1966). Hur individer konstruerar verkligheten inleds i korthet med att människan skapar sig vanor och rutiner för att underlätta sin vardag. Dessa vanor breder ut sig till andra människor som tar efter och upprepar beteendet (externalisering) och på så vis bildas flertalet institutioner som bygger upp samhället. Dessa konstruerade institutioner framstår för nya medlemmar i samhället som självklarheter och objektiva sanningar (objektivisering). ”Men den sociala verkligheten är inte bara något som finns ”där ute”, den är också något inre” (Wenneberg 2000:72). Det lilla barnet tar den yttre verkligheten genom inläring och gör den till sin egen verklighet (internalisering) (Wenneberg 2000:71). Följande bild är hämtat ur Wenneberg (2000:72):

Figur 6.1 Berger & Luckmanns teori.

Bilden tydliggör Berger och Luckmanns teori och visar hur människan påverkar världen och världen påverkar oss i ett dialektiskt förhållande.

Resonemanget ovan om konstruerandet av verkligheten kan sammanfattas i de tre påståenden som utgör basen i Berger och Luckmanns teori: ”*Samhället är en mänsklig produkt. Samhället är en objektiv verklighet. Människan är en social produkt.*” (Berger & Luckmann 1966:78). Berger och Luckmann menar att samhället utgörs av en subjektiv och objektiv verklighet samtidigt. Därför ska man inte förstå internalisering, objektivisering och externalisering som

faktorer på en bestämd tidsaxel skilda från varandra, utan i gemensamma och ständigt pågående processer vilket kännetecknas av synen på verkligheten som en dialektisk motsättning. Vi som individer påverkar tillsammans, med andra individer, samhället och skapar gemensamma föreställningar, samtidigt som dessa föreställningar, efter att de blivit tillräckligt utbredda i sin tur påverkar oss som individer (1966:153–171).

7.3.2 Typifiering, legitimering och reifikation

All kommunikation grundar sig i, som Berger och Luckman uttrycker det, ”face-to-face” möten och utgör ”[...] prototypen för social interaktion” (1966:43). I sådana möten typifierar man den andre utifrån diverse attribut som jag tillskriver denne, till exempel: en kvinna, en företagare, en afrikan och så vidare. Efter hand bildar man typifieringsscheman som kan appliceras på andra personer även fast de inte är närvarande i person, de blir till anonyma abstraktioner. ”Vardagslivets verklighet omfattar typifieringsscheman enligt vilka andra uppfattas och 'behandlas' vid face-to-face sammanträffanden” (1966:43). I ”face-to-face” situationer har man som subjekt möjlighet att påverka den andres bild av sig själv och tvärtom. Men när typifieringar väl har etablerats och blivit till anonyma abstraktioner försvåras möjligheten att ändra på en befäst uppfattning. Berger och Luckman skriver att

Den sociala strukturen är totalsumman av dessa typifieringar och av de återkommande interaktionsmönster som etableras med hjälp av dem. Som sådan är den sociala strukturen ett viktigt element i vardagslivets verklighet (Berger & Luckmann 1966:46).

Typifieringar är tätt förknippade med institutioner och styr vilka handlingar som skall utföras av vilka aktörer i ett samhälle.

Institutioner kontrollerar också genom själva sin existens det mänskliga handlandet genom att uppställa i förväg definierade handlingsmönster som kanaliserar det i en enda riktning i motsats till de många andra riktningar som teoretiskt vore möjliga (Berger och Luckmann 1966:71).

För att nästa generation individer skall kunna acceptera de institutioner och typifieringar som objektiverats krävs det enligt Berger och Luckman att rådande institutioner legitimerar sig.

Legitimeringen ”förklarar” den institutionella ordningen genom att tillskriva dess objektiverade betydelser kognitiv giltighet.[...] Legitimeringen talar inte bara om för individen varför han *bör* utföra en handling och inte en annan; den låter honom

också få veta varför saker och ting *är* som de är (Berger & Luckmann 1966:112–113).

Berger och Luckman (1966:77) poängterar att objektiva institutioner är mänskligt skapade även om de kan uppfattas som naturligt givna och normala. Författarna kallar det fenomen reifikation, att "[...] man uppfattar produkterna av mänsklig aktivitet *som om* de var någonting annat än mänskliga produkter – t.ex. naturliga fakta, resultat av komiska lagar eller yttringar av en gudomlig vilja" (1966:107). De problematiserar reifikationen genom att påvisa att det dehumaniserar människan, där den sociala världen ses som någonting bortom och utanför människan istället för en medskapande och omskapande varelse.

7.4 Socialkonstruktivism och sexualitet

Sexualitetsforskningen kan sägas vara uppdelad i två läger med anhängare till en essentialistisk syn på ena sidan och socialkonstruktivister på andra sidan (DeLamater & Hyde 1998:10; Johnsdotter 2012:63). Berger och Luckmann skriver att det bästa exemplet för att visa på hur samhällseliga processer påverkar människors uppfattning om verkligheten är genom sexualiteten (1966:65). Som vi skrivit ovan förnekar de flesta socialkonstruktivister inte att det finns en fysisk verklighet och en biologisk sexuell drift, men att hur den tar sig i uttryck är socialt konstruerat. Genom olika exempel visar Lewin (2012:115) på hur sexuella uttryckssätt skiljer sig åt beroende på kultur, historisk och politisk kontext. Vidare menar Wenneberg (2000:63) att

Vår sexualitet är förstas påverkad av vår naturliga konstitution, men hur den kommer till uttryck är med all sannolikhet beroende av sociala omständigheter. Det ligger inte i generna att vissa människor blir sexuellt upphetsade då de tar på sig gummikläder (Wenneberg 2000:63).

Vad som uppfattas som "normal" sexualitet är kulturellt och samhällseligt förankrat, och Lewin (2012:116) menar att detta leder till att människor uppfattar sin egen sexualitet som någonting "naturligt" och att det inte kan se ut på andra sätt. Vidare skriver Lewin (ibid.) att detta beror på socialisationsprocessen (se 7.2) och att denna "[...] är alltså så effektiv att man uppfattar det egna sättet som 'naturligt' och andras beteenden som något som måste förklaras." (Lewin 2012:116). Detta har lett till att sexualiteten har inskränkts på olika områden i samhället. I Sverige är det till exempel olagligt att ha samlag med individer under 15 år om man själv är över 15 år. Dessutom är det i vissa delstater i USA olagligt med oralsex (ibid.). Lewin problematiserar föreställningen om sexuella uttryckssätt som något "naturligt"

och tar upp det dialektiska förhållandet mellan individuella och samhällliga processer. Föreställningar kring vad sexualitet är och vad som är lämpliga uttryck är alltså socialt konstruerade.

7.4.1 Kompartement

Lewin skriver om kompartement vilket innebär sociala grupper som är skilda från varandra. Kompartement finns i alla samhällen och det sker sällan sexuella utbyten mellan dessa olika sociala grupper, utan man finner ofta sin partner i det egna kompartementet. Detta får som konsekvens att vad som anses vara en ”normal” sexualitet och ”normala” uttryck för denna vidmakthålls då det sällan sker utbyte med individer ur andra kompartement som har ett annat förhållningssätt. På så vis förstärks upplevelsen av att vara ”normal” då detta bekräftas genom erfarenheter inom gruppen. Kompartementaliseringen gör det också möjligt för flera olika subgrupper att existera samtidigt i ett samhälle och sexualiteten kan därmed skilja sig åt (Lewin 2012:177).

7.4.2 Foucault och sexualitetens historia

Foucault (1976) har skrivit en omfattande beskrivning i tre delar av sexualitetens historia. Han skiljer i dessa mellan begreppen ”sex” och ”sexualitet” där sexualitet innefattar mer än endast fysiska aspekter och målar upp en komplex bild av hur sexualiteten kan se ut och formas. Det finns inte bara *en* diskurs kring sexualiteten istället beskriver Foucault (1976:33) hur flera mekanismer producerar flertalet diskurser inom flera olika institutioner i komplexa nätverk. Sexualiteten består enligt Foucault också av ”[...] en historiskt konstruerad apparat av moraliska föreställningar, diskurser, makttekniker och procedurer avsedda att forma våra beteenden.” (Nilsson 2008:115).

Foucaults (1976:92-98) användning av maktbegreppet är brett och komplext, och skall förstås som ett fenomen som finns inom relationer och kan verka produktivt. Mest intressant i just detta sammanhang är dock att Foucault menar att de eller den som besitter makten också ges företräde till att bestämma vad som är normalt. Makten fungerar därmed normgivande och normaliserande. Makten kan vara både implicit och explicit och finns överallt i samhället och kunskap är en förutsättning för att göra anspråk på makten. Denna kunskap är inte allmängiltig eller absolut utan snarare vad som för stunden anses vara ”vetenskapligt” utifrån rådande diskurser (se 7.1). Andra diskurser resulterar i en annorlunda syn på vad som anses vara vetenskapligt. Kunskap inom rådande diskurser medför att dem i besittning av den kan

definiera andra som ”rätt” eller ”fel” och har därmed makt över andra (Burr 1995:64).

Makten är på så vis även närvarande inom sexualiteten som också den omgärdas av normer och antaganden om vad som är ” normalt ” och ” rätt ”. Nilsson skriver att Foucault visar ” [...] hur sexualiteten och de regler, normer och vetande som omger den blir centrala för hur vi, från 1800-talet, har kommit att förstå oss själva och förstås av andra som subjekt. ” (Nilsson 2008:124). Foucault (1976:17-47) menar att till följd av ökade populationer började staten och kyrkan, vilka var centrala makter, undersöka hur invånarnas sexuella vanor såg ut och klassa dessa som antingen normala eller perversa, onaturliga eller omoraliska. En av anledningarna som Foucault (1976:37) tar upp är industrialismens intågande och behovet av arbetsför och reproducerande arbetskraft. Att konstituera sexualiteten som ekonomisk användbar istället för fruktlöst njutande blev politiskt viktig för kapitalismens framfart. Foucault (1976:42) menar att dåtidens rådande diskurser, genom kontrollerande institutioner som forskare och medicin, förändrade synen på hur man såg på barns sexualitet och särskilt onani. I rädsla att ens eget barn skulle ses som något abnorm, sjukt och avvikande trängde de kontrollerande diskurserna om onani in i familjemiljöerna. ” Educators and doctors combatted children’s onanism like an epidemic that needed to be eradicated ” (Foucault 1976:42). Foucault (ibid.) talar också om förskjutningen av sodomi som avvikande handling till kategoriseringen av homosexualitet som lanserades som ett nytt fenomen i slutet av 1800-talet. ” The sodomite had been a temporary aberration; the homosexual was now a species ” (Foucault 1976:43). Foucault (1967) visar genomgripande i böckerna hur makten ständigt är närvarande i sexualiteten och att vad som för tillfället, i vår historiska kontext, är accepterat som normalt inte alltid har sett ut så.

Många av dessa föreställningar kring avvikande sexualitet lever kvar idag inom bland exempelvis psykiatri (Burr 1995:66). Sexualiteten är alltså så pass tätt förknippad med hur vi uppfattar både oss själva och andra; en person med en sexualitet som av någon annan uppfattas som avvikande och felaktig stämplas alltså som avvikande som person. ” Sexualiteten är alltså mycket mera än den fysiska akten, det är något förbundet med meningsskapande processer och olika former av makt. ” (Nilsson 2008:124).

8 Resultat och analys

8.1 Sexuella uttryckssätt bland brukarna

Sexualitet som begrepp har under våra intervju-sessioner visat sig vara svårdefinierat, diffust och tankarna har skiljt sig åt mellan personalen och personalgrupper. En del av personalen vi intervjuade tycktes vara osäkra på var de skulle dra gränsen för vad som skulle vara anses uttryck för sexualitet och vad som inte var det.

S: Jag tror att personalen här har olika uppfattningar om vad som är sexuellt och inte liksom är. Så det är svårt att veta vad andra tycker med.

U: [...] men sen kan jag känna också, var går gränsen, var börjar sexualitet och var börjar, alltså, slutar. Jag är lite så, jag tycker ju det är individuellt alltså, vissa tycker kanske att det är sexuellt att man, ja, jag vet inte, det är min tanke...

Medvetenheten i personalen kring hur sexualitetens uttryckssätt bland brukarna kan se ut är varierande, där en del uppvisar en stor kunskap inom området och andra mindre. Varför det skiljer sig åt är svårt att svara på men tänkbara orsaker kan vara utbildningsnivå, eget intresse och ålder inom personalgrupperna (se Drummond 2006:32). Däremot framgår det tydligt att sexualitet inte är ett helt lätt ämne att förhålla sig till som personal och man upplever ofta en gråzon för vad som är sexuella uttryckssätt.

Under våra intervjuer framkom det att personalen spontant tänkte på onani på frågan om det förekom sexuella uttryckssätt bland brukarna. Onani var det initiala svaret vid alla tre intervjuer. Att respondenterna spontant pratade om just onani som sexuellt uttryckssätt kan förstås på två sätt; dels ses det som direkt sammankopplat till sexualitet men också som ett accepterat uttryckssätt i samhället generellt. Det är en fysisk handling som är lätt för personalen att uppfatta och därmed typifiera som en sexuell handling då den är en internaliserad del i deras egen världsbild. Mer subtila sexuella signaler är svårare att uppfånga, särskilt om de uttrycks på ett sätt som inte är normen för typiska sexuella signaler i samhället. Onani blir därför en tydlig markör för sexuella uttryckssätt. Onani ses också som någonting ”naturligt” som många människor gör sedan tidig ålder. Det anses därför inte avvikande att även människor med utvecklingsstörning skulle tillfredsställa sig själva utan det kan ses som ett uttryckssätt som är socialt konstruerat som normalt. Onani kan därför ses som en reificerad handling för att använda Berger och Luckmanns terminologi; något som anses ”naturligt” och finns i människans natur. Det blir tydligt hur rådande diskurser i samhället

påverkar vad som uppmärksammas som sexualitet och vad som anses naturligt av personalgruppen. För bara några år sedan ansågs onani som något sjukligt (se 7.4.2) och hade antagligen bemötts annorlunda av personalen. Att synen på ett fenomen som onani kan förändras så fort tycker vi visar på hur makten och diskurser kring sexualitet genomsyrar vår verklighet. Vad som anses vara naturligt är inte självklart utan bestäms av rådande diskurser.

Däremot diskuterades inte samlag alls i samma utsträckning. Detta kan bero på att det inte är vanligt förekommande bland brukarna vid de boenden där vi intervjuade personalen. Tänkbara orsaker kan vara fysiska funktionshindren och utvecklingsstörning av allvarligare grad. Våra respondenter uppgav att de boende fick ha besökare över natten men i en intervju nämndes också praktiska hinder till att genomföra sådana besök, då deras brukare var beroende av personal och att dessa styrs av sina arbetstider. Det finns alltså strukturella hinder för personer med utvecklingsstörning som är beroende av personal att kunna ge uttryck för sexualitet i en kontext som ses naturlig. Det är en reifikation att samlag och andra uttryck för sexualitet bör ske i en privat sfär utan inblandning av andra än de som tar part i handlingen. För brukarna med större hjälpbehov ställer detta dock till med problem då de är utlämnade till personalen. Detta kan ställas i relation till normaliseringsprincipen (se avsnitt 3.2) då möjligheten till att leva ut sin sexualitet genom samlag inskränks till att vara beroende av personalens vilja att möjliggöra detta. Här finns en maktaspekt där brukarens beroendeförhållande till personalen blir tydlig. Extra problematiskt blir det om personalen inte känner sig bekväma med att bistå brukarna med möjligheten till samlag i de fall där denna önskan finns, då risken är att de inte uppmärksammar behovet för att undvika att försätta sig i en obekväm situation. Att det saknas tillräckliga privata sfärer för vissa brukare att uttrycka sin sexualitet på visar även Di Giulio (2003) och Drummond (2006).

Under en av intervjuerna framhölls en essentialistisk syn på sexualitet då en brukare med ejakulationsproblem diskuterades. I exemplet beskrev personalen hur en brukare som inte kunde få orgasm på grund utav medicinering blev frustrerad, irriterad och ställde till med olägenheter för personalen. På frågan hur personalen hanterade brukarens frustration svarade respondenterna:

I: Ja, vi får ju försöka komma på andra saker för han, så han får utlopp för den frustrationen men...

K: Avleda

I: Det är ju inte lätt. Man ringer sköterskan och frågar. Ja, man får gå en promenad

och ja, försöka få han lite, annat utlopp för det då.

Respondenternas uttalanden ovan kan tolkas som att de ser brukarens sexualitet som en medfödd drift och att förhinder med att leva ut denna leder till överskottsenergi som måste få utlopp på annat vis. Detta tolkar vi som en essentialistisk diskurs där problem med sexualiteten bäst hanteras av medicinskt kunnig personal. Personalen tog också upp att de tidigare hade försökt underlätta för brukaren genom att låta honom se en film om onani framtagen i undervisningssyfte och köpa porrtidningar men att detta inte hade hjälpt. Nu fokuserade de dock på att få brukaren att göra av med energi genom att erbjuda promenader när de märkte att han hade problem. Vi tolkar detta som att personalen kanaliserar brukarens sexualitet genom avledningsmanövrar för att undvika besvärigheter. I enlighet med Foucault kan man säga att personalen genom sitt handlande förstärker brukarens utanförskap gentemot det normala genom att definiera individens subjekt genom sexualiteten som avvikande och problematisk. Istället för att ta tillvara på ett tydligt uttryck för sexualitet avleder personalen brukaren och distanserar sig själva i samma veva.

Även kroppskontakt diskuterades och huruvida detta kunde vara sexuellt eller inte.

B: Det kan ju vara... dom... en del utav dom har lite behov av kroppskontakt. Om det är liksom sexuellt... men man märker ju på dom att dom har behov av... kroppskontakten.

P: Men det var ju det som mitt exempel innan, att krama, för oss så är det liksom... Vi tänkte inte på att det skulle vara sexuellt för honom, men för honom betyder det jättemycket.

B: Ja, men jag tänker just det här på vad man tycker om att bli killad på handen. Det kanske inte är något sexuellt men det kan lika gärna vara det i deras värld. Alltså det är ju på något vis så är det ju liksom... Det är ju kroppsberöring i alla fall.

V: När man ändå tittar på den personen just vid det ögonblicket så tindrar ju ögonen så otroligt att det är liksom... Lite extra då. Sen är det ju avslappnande då, men det är verkligen, ja... Tindrande ögon.

Huruvida kroppskontakten uppfattades som sexuellt eller inte av brukarna var inte respondenterna helt på det klara med. De uttryckte att möjligheten existerade men de tycktes inte uppfatta det som att det alltid var så. För personer utan utvecklingsstörning är ett rimligt antagande att kroppskontakt kan uppfattas både som sexuellt och som frånkopplat sexualitet beroende på situation. Om personalen aldrig uppfattar kroppskontakt med brukare som något

som kan upplevas som sexuellt för denne, kan detta ses som att personalen konstruerar brukarna som avvikande på så vis att kroppskontakt är helt fränkopplat sexualitet i alla situationer. Anmärkningsvärt är också att den individuella aspekten av upplevelsen av kroppskontakt inte betonades utan respondenterna tenderade att prata om brukarna som en grupp. Vidare menar Di Giulio (2003) att det är viktigt att ha en bred definition av sexualitet då vissa typer av funktionshinder inverkar på hur sexualiteten tar sig uttryck, och personalen borde därför inte helt förbise kroppskontakt som möjligt uttryckssätt.

Vad Lewin skrivit om kompartement är också tydligt i ovanstående resonemang. Sexuella utbyten sker inom sociala grupper avskiljda från varandra och personalen och brukarna kan ses som två olika sociala grupper. Personalen har då sin uppfattning om vad som är ”normala sexuella uttryckssätt” men eftersom det inte sker något direkt utbyte med brukarna transfereras dessa inte lika enkelt till den sistnämnda gruppen. Vidare befinner sig personalen i en maktposition i förhållande till brukarna och besitter därmed också företräde att bestämma vad som är rätta respektive felaktiga uttryck. Brukarna riskerar då att hamna i en situation där de inte vet vad som anses vara acceptabla och ”rätta” uttryck för sin sexualitet men däremot vad som klassas som ”fel” enligt personalen. Detta kan leda till att deras sexualitet hämmas då det inte finns några sätt att kanalisera den på. Vidare uttryckte somliga respondenter en osäkerhet kring hur de skulle tala med brukarna om sexualitet (se 8.2) vilket kan försvåra ytterligare.

Att personer med utvecklingsstörning saknar adekvat sexualundervisning visade vi på i avsnittet om tidigare forskning (se exempelvis Di Giulio 2003; Drummond 2006; Futcher 2010). En av våra respondenter framhöll också uppfostran som orsak till att många av brukarna ger få uttryck för sin sexualitet och menade att dessa personer fått lära sig att sexuella uttryck inte är accepterade. Dessa individer har då en internaliserad bild av att uttryck för sexualitet är någonting felaktigt och ger därför inte uttryck för denna. Vidare uttryckte sig en respondent på följande vis angående sexualitet:

S: Och det är nog inte så lätt att förklara det heller. Vad det är, hur det går till liksom och vad det är för syfte med det.

Respondenten menade alltså att brukarna inte hade kunskap om sexualitet och att det inte heller går att prata med dem om denna på grund av den kognitiva funktionsnedsättningen.

8.2 Personalens gränssättande och att tala om sexualitet

En respondent pratade om att det är svårt för personal att veta var gränsen går för att veta när man skall prata om sexualitet och sexuella uttryckssätt med de boende. Som exempel nämnde hen en brukare som var högljudd under tiden han tillfredsställde sig själv men att personalen inte visste om detta var på grund av njutning eller frustration. Flertalet av respondenterna uttryckte en osäkerhet kring hur de skulle prata med brukarna om sexualitet, hur mycket information de skulle delge och om det var deras uppgift:

L: Men det är lite svårt hur man skall göra liksom, skall man lära dom att onanera, och vem skall göra det?

K: Vem vill göra det? (skratt)

L: Ja, vem alltså är så sugen på det? Hur gör man? Det vet jag att vi har diskuterat, och det är jättesvårt ju. Man skulle egentligen ha haft någon anställd som kunnat dragit runt och försöka hjälpa till, för jag tror ändå att många hade blivit lugnare för det är väl ändå ett behov, ett sekundärt behov som alla har även dom?

Y: [...] Det finns ju en viss osäkerhet i hur mycket, hur kan jag ta det här, kan jag överhuvudtaget ta det här samtalet, och göra det proffsigt, eller ska man låta bli liksom.

U: Ja, för, alltså jag tycker också det är så svårt för att var, om man berättar, hur vet jag att jag inte berättar för mycket? Att inte jag prackar på lite information som faktiskt inte mottagaren är beredd på? [...] Alltså min dotter är ju lika gammal som den kvinnan där, alltså det finns ju vissa saker som mina barn inte heller ville att jag informerade dom om när det var dags, alltså vissa saker är det kanske lite mer normalt att få från kompisar eller från ungdomsmottagningen eller så. Jag menar, vi är inte några experter. Eller det är vi kanske, nån kanske är, men jag är det inte.

Respondenternas uttalanden visar på att de inte anser sig ha tillräckliga kunskaper kring vilken information de skall förmedla till brukarna eller på vilket sätt de skall göra det. Somliga uttrycker också en oro för att göra mer skada än nytta och menar att personer utan utvecklingsstörning får denna information genom exempelvis ungdomsmottagningen. Vågar inte personalen diskutera sexualitet med brukarna riskerar sexualiteten att bli undantryckt och bilden av att personer med utvecklingsstörning saknar sexualdrift bli ytterligare reifierad. Vi ser detta som ett systemfel då det borde vara kommunernas ansvar att antingen utbilda personalen i hur de bör gå tillväga eller tillhandahålla externa personer som kan fylla denna funktion.

Det framhölls också i en intervju svårigheten med ens egna etiska värderingar kontra

brukarens. En intervjuperson uttrycker sig såhär:

T: Hur man går tillväga med ens privata värderingar och den brukarens värderingar, vad är det som ska råda där liksom. Om jag ser att en brukare som dagligen är inne och tittar på porrsidor och jag då tycker att det ”nämen det är liksom inte okej”. Alltså om jag skulle tycka det av rent etiska skäl, hur ska jag då bemöta det till honom? ”nej, alltså, eh, du får inte lova att göra” klart att du får lov att göra det, det är ingenting olagligt. Och samtidigt ska jag säga ”jaha” (skratt) eller jag vet inte, det är en sån där svår grej...

Respondenten målar upp en konfliktfylld bild över sina egna internaliserade värderingar i kontrast till brukarens internaliserade värderingar och problematiserar vems objektiverade verklighet som bör råda inom boendet. Personalen tillåter i det här fallet någonting som hen själv tycker är etiskt felaktigt med motiveringen att det sker inom lagens rum. Hen tillåter alltså inte sina egna konstruerade värderingar gå ut över den boendes behov även fast hen tycker att det är svårt. Hen är öppen för individuella olikheter och utnyttjar inte sin maktposition att styra över vad som är ”rätt” eller ”fel” utan låter brukaren bestämma.

Respondenterna förmedlar i en diskussion problematiken kring att hur de själva beter sig får en inverkan på sexualitet för brukaren. Hur personalen använder språket eller hur de uppträder kan sätta igång sexuella beteenden som upplevs som problematiska av personalen.

K: Som personal måste man ju veta, ja som du sa, gränser.

L: Ja, gränserna måste man veta och tänka på hela tiden.

K: Inte skoja för mycket heller med dom.

O: Men där handlar det ju mycket om att lära känna brukarna och veta var gränserna går också, jobbar man som du som, resursen då kan det inte alltid vara lätt.

L: Nej, det är det inte heller, det är inte alltid så lätt, man vill liksom vara glad och trevlig, men det kan ju missuppfattas och då är det inte så kul längre.

I: Någonting som, inte verkar så farligt i början, kan ju liksom stegas.

En av respondenterna menar att när hen uppträdde gladlynt på arbetet så uppstod det besvär med en brukare som uppfattade hennes munterhet som en signal för sexualitet, vilket bland annat ledde till att denne tog personen på bröstet. När hen istället började uppträda mer neutralt slutade beteendet. Detta visar på en problematik som kan uppstå för personalen inom sexualitetsområdet när kommunikation inte fungerar mellan två individer, oavsett om det beror på den kognitiva funktionsnedsättningen eller personalens handlande. En av respondenterna lyfter en viktig punkt att det krävs en bra relation med brukaren för att kunna

veta var gränserna går men också för att kunna uppmärksamma signaler för sexualitet. Vidare menar en respondent att det är viktigt med klara gränser mellan brukare och personal:

V: Om man pratar just om den här hyresgästen som ska krama och pussas, så liksom sätter jag gränsen att nej inga pussar att ja liksom krama en gång och sen ”nu har vi kramats... då kramas vi inte mer” för jag känner att där är ju jag liksom, jag är personal och håller inte på och kramas och pussas massa gånger om under arbetspasset.

Att respondenterna påpekade att de var personal skedde flertalet gånger under våra intervjuer. Här sker en tydlig typifiering av kategorierna personal och brukare. Respondenterna legitimerar sitt handlande genom att hänvisa till sin yrkesroll och tydliggör en skillnad mellan dem och brukarna. Det är explicit en maktförklaring där sexualiteten begränsas till att enbart kramas och att pussas är att gå över gränsen för vad respondenten ovan tycker är okej. Brukarnas möjligheter till sexuella uttryckssätt inskränks alltså beroende på personalens förhållningssätt.

8.3 Den kognitiva funktionsnedsättningen

Personalen problematiserar också kroppskontakt och de boendes sexualitet genom att hänvisa till brukarnas kognitiva funktionsnedsättning. Angående kroppskontakt uttrycker sig en respondent på följande sätt:

B: Vi kanske upplever dom här, att kramar och pussar är något sexuellt men det kanske inte alls är det för det kanske bara är fortfarande på ett barns nivå. För dom är, dom ligger ju på, på barns nivå allihopa liksom. Och då har man ju inte det behovet så... Så det är kanske vi som upplever och tror att det är det.

S: Dom är ju inte så gamla heller om man ska se det så, dom är ju sex år ungefär sådär, något sådant.

Av vårt material verkar det som att bilden av en person med utvecklingsstörning som ett barn fortfarande lever kvar till viss del hos våra respondenter. Det finns en risk med att generalisera en vuxen människa med utvecklingsstörning som ett barn. Personalen använder sig av typifieringsscheman för att beskriva ett beteende som sedan appliceras på andra. Även fast personalen arbetar direkt med brukarna menar vi att generella typifieringar möjliggörs i viss mån på grund av brukarnas kognitiva funktionsnedsättningar; de har inte samma möjlighet att påverka bilden av sig själva då de på förhand ses som avvikande.

Typifieringarna kan leda till att normbildningar skapas i personalgrupper där sexualiteten inte uppmärksammas eller helt försvinner för de boende. I detta finns en tydlig maktaspekt där bilden av det lilla barnet är underordnat och saknar behov av sexuella uttryckssätt.

Att personalen ser brukarna som barn och talar om dem som sådana kan också ses som uttryck för en diskurs om brukarna som avvikande. Brukarna har en så kallad ”mental ålder” till följd av diagnosen som är yngre än den fysiska, men det innebär inte per definition att den mentala åldern är giltig i alla sammanhang; någon kanske är väldigt intresserad av, och duktig på, motorer men förstår inte innebörden av pengar. Samma förhållande torde gälla för sexualiteten och sexuella uttryckssätt. Dessutom har barn de facto också en sexualdrift som de ger uttryck för. I två av tre intervjuer uttryckte sig personalen också i termer som ”gulliga” och ”söta” när de pratade om de boende, exempelvis i samband med att de talade om brukare som skulle flytta ihop eller var förlovade. Vi ser detta som tydliga uttryck för hur personalen konstruerar brukarna som avvikande från det ”normala”, vilket i sammanhanget utgörs av personalen. Att brukarna ses som ”gulliga” och ”söta” tyder också på att respondenterna typifierat bilden av brukarna som sådan.

8.4 Upplevda skillnader mellan kvinnliga och manliga brukare

Det framkom att personalen upplevde stora skillnader mellan kvinnliga och manliga brukares sexualitet:

K: Jag har faktiskt aldrig hört det om nån, något ställe där jag varit där tjejer tillfredsställer sig själva, har jag aldrig hört.

O: Nej...

L: Jag har inte heller märkt eller hört det, det är killar.

B: I sådana fall är det skillnaden mellan tjejer och killar, för killar har det lite naturligare tror jag än vad tjejer har.

J1: Hur menar du naturligare? I vilket sammanhang?

B: Lättare att få och uttrycka sin sexualitet alldeles för sig själva än vad tjejerna har.

J1: Vad tror du det beror på?

B: Ja, säg det (skratt). Tror att ni har det från början någonstans (skratt).

S: (skratt) Har det från grunden.

Respondenternas resonemang gällande skillnader på kvinnlig och manlig sexualdrift kan sammanfattas som att de upplever att manliga brukare har en starkare biologisk drift. Att

kvinnliga brukare tillfredsställer sig själva är inget någon av respondenterna uppmärksammat under tiden de varit verksamma inom LSS-verksamheter. Genom språket konstruerar respondenterna brukarnas sexualitet som att män har starkare sexualdrift och större sexuella behov och kvinnor som passiva och restriktiva med sexuella uttryckssätt. Denna konstruktion får konsekvenser för hur brukarnas sexualitet uppfattas och konstrueras, och kvinnors sexuella behov riskerar att förbises om åtskillnaden uppfattas som en reifikation av personalen istället för resultatet av socialt samspel. Som bland annat Berger och Luckmann (1966), Lewin (2012) och Wenneberg (2010) menar så är sexualiteten i grunden naturlig och medfödd men hur den tar sig i uttryck är beroende av samhället i övrigt. Att kvinnliga brukare inom LSS-verksamheter då helt skulle sakna sexualitet är inte rimligt, däremot kan dessa personer internaliserat omvärldens objektiverade bild och lever därför inte ut sin sexualitet i lika hög grad. Drummond (2006) och Hamilton (2009) visar också att personer med utvecklingsstörning har samma behov av sexualitet som personer utan utvecklingsstörning, vilket också torde gälla kvinnliga brukare.

S: Jag vet inte om alla hyresgäster gör det på sig själva heller.

B: Jättesvårt att veta.

S: Jag vet att det är två stycken av dom. Dom ser man ju på att dom gör det. Men resten vet jag inte liksom. Killarna syns det ju i alla fall, det gör det ju.

Y: Men jag tänker på en utifrån där vi jobbar nu, en manlig brukare och han onanerar ju så han har ju liksom sina sexuella uttryck. Och sen tänker jag det finns liksom en tyst majoritet som man inte riktigt vet om dom... hur dom tänker kring sin sexualitet och det verkar vara en väldigt icke-fråga liksom, och så finns det då två andra kvinnor som jag tänker på som väldigt gärna vill vara någons partner. Alltså både för den fysiska biten kanske men också det här att det är så man ska vara. (Personal på gruppboende med endast en manlig brukare)

Citaten ovan visar att personalen inte uppmärksammar brukarnas sexualitet om denna inte är tydlig. För kvinnliga brukare kan detta leda till att synen på deras sexualitet som svag och oprioriterad fortlever, då kvinnors sexualitet kan anses vara mindre tydlig än männens då kvinnor varken får stånd när de blir sexuellt upphetsade eller producerar sperma vid orgasm. Citaten visar också att sexualitet inte är någonting respondenterna samtalar med brukarna om; en brukare vars sexualitet inte märks anses ha en oproblematiserad eller icke-existerande sexualitet.

B: Jag tror det är fler killar som lyckas tillfredsställa sig alldeles själva än vad det

är tjejer. I den här gruppen människor. Det tror jag. Tjejer, tjejer kanske är nyfikna på det och pratar om det men blir ju också lättare utnyttjade.

Detta citat belyser att respondenten har en bild av kvinnliga brukares sexualitet som mer komplicerad än männens dito. Att kvinnor inte lyckas tillfredsställa sig själva i samma utsträckning som män visar både på att kvinnornas sexualitet är dold för personalen men också på att det är någonting som saknas dem. Ordet ”lyckas” är intressant i sammanhanget då respondenten med detta signalerar att de kvinnliga brukarna har ett behov men att detta förblir otillfredsställt. Trots detta bortser respondenterna i hög grad från kvinnornas sexualitet. Det finns en problematik med att typifiera killar och tjejers sexualitet som olika inom personalen. Det kan påverka personalens förhållningssätt och bemötande till brukarna, beroende på vilket kön de har, där killarna får spelrum för sin sexualitet och tjejerna ”skyddas” i rädsla för att de skall bli utnyttjade. Hur personalen behandlar dem utifrån konstruktionen av kön visar också hur makten är närvarande inom begreppet sexualitet. Kvinnorna riskerar att tvingas på en offerroll i vilken de sexuella behoven kan bli hämmade.

8.5 Riktlinjer gällande personalens klädsel

Det tycks enligt våra respondenters diskussioner finnas förhållningsregler kring vad för slags kläder personalen på gruppboendena får och inte får ha. Dessa förhållningsregler exemplifieras med stereotyp kvinnliga klädesplagg, såsom att personal inte bör ha korta kjolar eller djupa urringningar.

V: [...] Där vet jag ju också med den här personen att, ja man kunde inte gå på... Man fick inte det heller av chefen, alltså gå till jobbet med kortkorta kjolar och så, för att han ville ju titta och man skulle dra upp tröjan och sådana saker, ja... Man fick tänka lite på hur man klädde sig.

K: Jag tänkte bara, alltså när man börjar som sommarjobbare till exempel eller, och på utbildning får man ju lära sig liksom, vad man ska ha på sig och inte ha på sig, såhär med urringning och så, för jag vet i somras när jag jobbade då var det en tjej som kom som kom till jobbet med ett linne och hotpants, men hon fick ju faktiskt gå hem och byta om, för att det var inte lämpligt att jobba med dom brukarna...

L: Nej inte uppmuntra, och det gäller ju då med klädsel och så, alltså man som tjej kan inte ha urringat ner hit och korta kjolar, mycket sånt...

Ett gruppboende kan ses som en egen institution där egna klädregler och förhållningssätt råder. Detta blir extra tydligt när sommarvikarier kommer in på arbetsplatsen och avviker från

det accepterade. ”Vanliga” kläder är utanför arbetsplatsen okej att använda men inte på jobbet. Detta leder till att de boende i hög grad får ta del av det som personalen tillhandahåller. Den objektiverande verklighet som personalen uppvisar för brukarna kan på så sätt få som konsekvens att de boende inte helt lever enligt normaliseringsprincipen eftersom brukarna snarare lever i en tillrättalagd verklighet. Personalen externaliserar genom sina klädval att det finns ett ”riktigt” sätt att klä sig och ett sätt som inte är ”okej”. Denna bild internaliseras av brukarna och när semestervikarier då anländer utgör de ett moment som avviker och blir därför uppmärksammade. Vi tänker oss att detta förhållningssätt därför kan fungera kontraproduktivt – istället för att ”utmanande” kläder är en del av vardagen lockar det till nyfikenhet.

Det går även att finna den diskursiva föreställningen om att män är mer sexuella än kvinnor i respondenternas uttalanden. Även om klädpolicyn indirekt riktar sig till både kvinnlig och manlig personal talar samtliga respondenter först och främst om vad som är tillåtet och inte tillåtet för kvinnlig personal att ha på sig. Detta implicerar att de manliga brukarna skulle bli så pass upphetsade av att se kvinnor med ”utmanande” klädsel att det skulle utgöra ett problem på gruppboendena. Uttalanden som stödjer denna syn återfinns i alla tre gruppintervjuer.

8.6 Ökad risk för att bli utsatt eller utsätt andra för övergrepp

Den kognitiva funktionsnedsättningen kan enligt personalens uppfattningar leda till att brukarna försätter sig i riskfyllda situationer och/eller blir missförstådda av omgivningen, något som också stöds av tidigare forskning (se Di Giulio 2003, Drummond 2006 och Fletcher 2010). Framförallt pratade respondenterna om kvinnliga brukare när de diskuterade risken för att bli utsatt för övergrepp. Två respondenter uttryckte sig på följande sätt:

S: Dom kan ju se så... Fungera som vanligt så är det kanske någonting som gör att dom sticker ut men det kanske man inte tänker på. Om dom går ut på stan helt vanligt. Så då kan ju en helt vanlig kille tänka ja liksom sådär ”schysst tjej”... eller kille då. Men sen så kanske ”nähe” fast dom är där hemma ändå. Så det är nog lätt att man blir utnyttjad.

B: [...] Jag tror att det är många tjejer framförallt som kanske blir lite utnyttjade om man har ett lätt förståndshandikapp eller såhär, då är det nog lätt att dom blir utnyttjade.

En annan respondent berättade om en händelse med en manlig brukare. De hade varit på café och när det var dags att gå ville brukaren krama cafébiträdet för att säga hejdå varpå denne blev skrämmd och backade. Personalen hade då samtalat med brukaren om vilka personer man kramar och inte kramar samt vid vilka tillfällen det lämpar sig för att förhindra att brukaren missuppfattades av omgivningen. Under samma intervju diskuterades en kvinnlig brukare som har ett aktivt sexualliv och träffar olika män. Personalen på boendet där kvinnan bodde misstänkte att hon hade hamnat i situationer där hon blivit dåligt behandlad vid dessa möten. Respondenterna talade också om vikten av denna brukare åt p-piller då hon tidigare hade fått barn som blivit omhändertagna och alltså inte ansågs kapabel till att vara mamma. Även i en annan intervju problematiserade intervjupersonerna att kvinnliga brukare riskerade att bli gravida, något som ansågs utgöra ett problem. I en annan intervju talade en respondent om en manlig brukare som bodde på ett boende där hen tidigare hade arbetat. Denna brukare insåg inte sin egen ålder och intresserade sig för yngre flickor och tog bland annat kort på flickor som han sedan satte upp på väggarna. Respondenten berättade att personalen då hade samtalat med brukaren om vad man får och inte får göra, att han var betydligt äldre än dessa flickor och att polisen skulle komma om han fortsatte då det var olagligt.

Utifrån respondenternas exempel ovan tolkar vi att institutionaliseringstanken i viss mån lever kvar där sexualiteten hos personer med utvecklingsstörning utgör ett problem. Tidigare, då personer med utvecklingsstörning levde på institutioner, menar Hamilton (2009) att en motivering var att dels skydda samhället från de intagnas avvikande sexualitet och samtidigt skydda dem med utvecklingsstörning från att utsättas för övergrepp. Under intervjuerna framkom att särskilt kvinnliga brukare riskerar att bli utsatta för övergrepp även om somliga respondenter även menade att det föreligger ökad risk även för manliga brukare. Övrig problematik skiljer sig åt beroende på brukarens kön; kvinnor riskerar att bli gravida, något som flera respondenter ansåg vara ett bekymmer, och männen riskerar att utsätta andra för övergrepp eller situationer som kan upplevas obehagliga. Även dessa åsikter går att härstamma från institutionaliseringen enligt Di Giulio (2003). Personalen har internaliserat denna diskurs som enligt Di Giulio fortfarande lever kvar. I en intervju frågade vi specifikt om respondenterna hade upplevt att någon brukare hade blivit utnyttjad eller utsatt för sexuella övergrepp varpå samtliga intervjupersoner svarade nekande utan menade att det var sådant de hade hört talas om från andra. Respondenterna hade alltså gjort typifieringar som (kvinnlige) brukare i en utsatt situation utifrån vad de hade fått berättat för sig vilka inte ifrågasattes utan sågs som sanningar och kan därför sägas vara reifierade hos dessa

intervjupersoner.

8.7 Relationer och mötesplatser

Respondenterna uttryckte sig generellt positivt inför att brukarna vid de boenden de arbetade vid eventuellt skulle ha relationer även om somliga också menade att behovet inte fanns hos just dessa brukarna. Det framkom också att det fanns relativt få arenor för brukarna att träffa andra människor vilket ibland gjorde att sådana känslor istället riktades mot personalen. Under en intervju problematiserade respondenterna bristen på social interaktion med personer utanför gruppboendet. En respondent uttryckte sig på följande vis:

Y: Jag tänker också att det finns, alltså man har ju färre platser att mötas på liksom. Och jag tänker att vi i personalen försöker ofta öka den sociala interaktionen med liksom aktiviteter av olika slag, men... Det är nog fortfarande svårt att hitta platser där att dom känner att dom hittar likasinnade. Precis som du sa innan så har man vid en lindrig utvecklingsstörning så känner man ofta att... Alltså, eller jag tänker i varje fall på vissa av våra brukare, att man känner att andra tittar lite konstigt på en, att man har väldigt svårt och möta nya människor [...].

Andra respondenter vid samma intervjutillfälle nämnde också att somliga brukare med lindrig utvecklingsstörning ibland valde att inte följa med på gemensamma aktiviteter med individer med en gravare utvecklingsstörning, då de inte ville ses som en ”i den gruppen”. En del brukare ville inte heller åka i den minibuss boendet hade tillgång till då det då blev tydligt att de var annorlunda eftersom kommunens logga stod tryckt på utsidan av bussen. Personalen hänvisar till resursbrister att de tvingas att göra utflykter och gemensamma aktiviteter i grupp. En respondent problematiserade också att brukarna inte alltid gillar de andra brukarna på exempelvis den dagliga verksamheten. Det står tydligt att brukarna inte har samma möjligheter som personer utan utvecklingsstörning att själva välja vilka personer de vill umgås med utan hänvisas till att umgås med personer med vilka de endast har sin intellektuella funktionsnedsättning gemensamt. Det leder också till att brukarna har begränsade möjligheter till att träffa potentiella partners. Respondenterna tycks vara medvetna om detta men då de av administrativa skäl inte kan påverka situationen i den mån de önskar kan det ändå leda till att typifieringar kring brukarna skapats. Brukarna upplever att det finns ett stigma ifrån samhället och att den egna identiteten blir lidande om de typifieras i samma kategori som individer med gravare utvecklingsstörningar. Vi tycker detta är ett exempel på hur sociala strukturer och ”sanningar” internaliseras av individer och formar deras identitet.

8.8 Monogami som norm

Gränsen mellan rätten till självbestämmande för brukarna och personalens vilja att skydda dem är återkommande i vårt material. Det är fin skiljelinje mellan att undvika utnyttjande till att det blir sexuellt hämmande för individen. I detta har personalen en viktig men komplicerad och svårdefinierad roll att sköta. En del av respondenterna uttryckte sig såhär angående problematiken kring partnerbyte och hur personal hanterade det:

L: Nej men, just du vet när man är förståndshandikappad och så, och dom kan ju byta tjejer och killar lite hur som helst och, dom blir ledsna och, en del förstår inte att inte dom kan stöta på någon som redan är upptagen och det blir konflikter.

K: Jag har varit med om att det, det var ett par som bodde på ett boende, dom var väl i 20 – 25 års åldern. Sen alltså, dom kanske har svårt att veta liksom att man är pojkvän – flickvän, att man inte har andra pojkvänner också. Så att den här tjejen då när hon var på daglig verksamhet så hade hon någon annan pojkvän vid sidan om. Och hon hade inte riktigt det begreppet, men hennes pojkvän liksom blev ju ledsen att hon pussade på någon annan på jobbet liksom. Så då fick vi ju sitta ner med henne och prata liksom, har man bestämt att man är pojk- och flickvän så har man bara den. Annars får man vara själv liksom.

I det sista citatet vill personalen att brukaren skall förstå normen kring monogami på grund av att hennes ena pojkvän blev ledsen då han hade en annan uppfattning kring relationer än vad hon hade. Det är också tänkbart att personalen ville skydda brukaren från framtida konflikter då monogami är en kraftigt utbredd norm i samhället och att avvika från denna kan skapa problem för individen. För brukaren är inte institutionen tvåsamhet och monogami legitimerad. Det föreligger en risk med att personalen applicerar det normativt monogama förhållandet som det enda rätta och förbiser att det finns många alternativa sätt att uttrycka sin sexualitet. Att leva monogamt är en etablerad konstruktion i vårt samhälle och det föreligger inte långt bort att anta att personalen internaliserat denna objektivering och detta har blivit en reifikation. När monogami ses som det enda ”rätta” sättet att hantera sina sexuella uttryckssätt, istället för en social konstruktion, föreligger risken att personalen externaliserar sina värderingar och sin normativitet på ett sätt som blir hämmande istället för skyddande. Vad respondenten uttryckte ovan kan tyda på att brukaren har ett stort behov av sexualitet men att den begränsas till en partner, vilket inte nödvändigtvis behöver vara det rätta för henne; ett alternativ skulle kunna vara polygami men detta ses inte som ” normalt ” för gemene man. Att personalen försöker anpassa brukaren till ett liv som ser ut som normen i samhället kan ses som att personalen förmedlar kunskap om vad som är rätt respektive fel till brukaren.

Precis som Foucault skriver blir det tydligt hur de som besitter en maktposition bestämmer över vad som är normalt och i detta fall är det att endast uttrycka sin sexualitet med en person i taget.

8.9 Heterosexualitet som norm

Homosexualitet är ingenting våra respondenter säger sig ha stött på i större utsträckning under tiden de arbetat med människor med utvecklingsstörning; flertalet menar att de aldrig träffat en homosexuell brukare. Däremot uttryckte några respondenter att de uppfattade somliga brukare som bisexuella eller som att kön inte spelade någon roll för dem. Andra diskuterade en brukare som favoriserade personal av samma kön som hen själv och kunde spotta efter dem med motsatt kön men menade inte att detta var kopplat till brukarens sexualitet.

B: Men jag har faktiskt tänkt på det att det är lite så att man har inte stött på det någon gång någonstans i... Jag har inte det gjort det i handikappförvaltningen här i stan, att det är någon som har varit intresserad utav samma kön.

S: Man hade nog blivit väldigt förvånad om man hade stött på det kanske, inte veta hur man ska handskas med det. Och sen får man ju prata igenom sig i personalgruppen så...

Y: Jag tänker att det också är samma som med sexualitet överlag, alltså försvinnande liten, få uttryck. Nästan ingen som identifierar sig som något annat än hetero, alltså man vet knappt att hetero är hetero för att det är det som man ska vara (skratt). Alltså att man ser inte ens det som en grupp liksom. Jag kan tycka det finns en viss problematik med mycket heteronormativitet kring personalgruppen och vilka värderingar man sprider vidare liksom, och även bland brukarna för att många är uppvuxna väldigt konservativ miljö. Så sexualitet överlag är ganska tabuämne för många. Och då HBT-perspektivet finns ju liksom inte riktigt. Tänker jag.

Vi ställde följdfrågan varför personalen trodde att det förhöll sig på detta vis. Följande citat är hämtat från en diskussion mellan två respondenter:

B: Jag tror också faktiskt att det är lite så att det är den yttre miljön som styr det att dom... För hur det än är så är det ju så att det är omgivningen som styr dom här människorna som har funktionsnedsättningar många gånger. Så vi har väl inte riktigt normaliserat det, så att det ska komma, men jag vet inte...

V: Nej dom går ju nog mycket på just det dom ser och det är ju det vanligaste att se...

B: Hur det än är så försöker ju dom... När det inte kommer naturligt så försöker ju dom efterapa alla människor runtomkring så att det har väl inte befunnits sig tillräckligt många homosexuella i deras närhet... Kanske.

Liknande tankegångar uttrycktes under samtliga intervjuer. En respondent menade dock att det snarare var biologin som påverkade och inte omgivningen. Ytterligare en respondent problematiserade att det på vissa arbetsplatser fanns en betänklighet mot att vara öppet homo- eller bisexuell hos personalen av oro för vad brukarnas anhöriga skulle tycka, vilket resulterade i att brukarna saknade förebilder för annat än heterosexualitet.

Det går alltså att urskilja en diskurs hos respondenterna kring homosexualitet som något som inte kommer till uttryck på arbetsplatsen och därför inte externaliseras till brukarna. För brukarna framstår heterosexualitet därför som reifierat och det ”enda rätta” då de sexuella uttrycken skall riktas till en person av motsatt kön om detta är de enda de har upplevt från andra, då de har internaliserat personalens beteende och verklighet. Då personalen, som vi tidigare beskrivit, befinner sig i ett maktöverläge gentemot brukarna är det tänkbart att deras beteende uppfattas som det normativt riktiga sättet att bete sig av brukarna. Personalens utsagor i stycket ovan är präglade av socialkonstruktivistiska tankegångar då de menar att omgivningen och socialisationen är svaret på varför det inte förekommit några homosexuella uttryck, vilket också stöds av Löfgren-Mårtensons forskning (2012b:221). Respondenterna tycks alltså vara medvetna om att eventuell homosexualitet hos brukarna ges minskade möjligheter att efterlevas men inte veta hur de ska ändra detta faktum. Ingen av våra respondenter uttryckte några negativa attityder gentemot homosexualitet vilket Drummond (2006) och Grieve et al. (2008) menar var vanligt förekommande hos omsorgspersonal.

Då somliga respondenter sade sig träffat brukare vilka de menade vara bisexuella eller inte urskilja kön men aldrig någon homosexuell, ser vi detta som att personalen inte alltid uppfattar brukarnas sexuella läggning. Vi anser inte att det är rimligt att ingen av våra elva respondenter, med den samlade erfarenheten mellan dem, aldrig träffat en enda homosexuell brukare om brukarna hade haft samma chans att utforska och utveckla sin sexualitet som personer utan utvecklingsstörning. Heterosexualitet är fortfarande generellt den rådande diskursen i samhället och risken är att personalen integrerat denna syn i så pass hög utsträckning att homosexualitet inte uppfattas. Att istället benämna någon bisexuell kan ligga närmare till hands då det inte avviker lika mycket från normen. Inte heller i exemplet med brukaren som tydligt favoriserade personal av samma kön resonerade respondenterna kring att detta var ett uttryck för sexuell läggning vilket kan ses som en ovilja att bryta mot sina egna internaliserade normer och uppfattningar.

9 Avslutande diskussion

Syftet med denna studie har varit att undersöka hur personal på gruppboenden talar om och konstruerar de boendes sexualitet. Vår utgångspunkt har under hela arbetet varit, i enlighet med normalitetsprincipen, att alla människor har rätt till sin egen sexualitet. Vi har fått en inblick i hur det kan se ut på tre gruppboenden i Sverige.

Under arbetets gång har det visat sig att sexualiteten som begrepp är omfångsrikt och kan ha olika meningar för olika människor. Personalens roll har i studien visat sig ha en stor och viktig funktion i att bestämma och ge möjligheter till olika sexuella uttrycksätt hos brukarna. På grund utav de boendes beroendeförhållande till personalen krävs det att man som personal är flexibel och ständigt öppen för andra perspektiv än dem man själv är van vid, för att undvika att utnyttja sin maktposition på ett hämmande sätt. Hur personalen talar om brukarnas sexualitet, vilka attityder som finns och vilka förhållningssätt som råder inom personalgrupper skiljer sig åt men har en direkt inverkan på hur man möjliggör brukarens självbestämmande i frågor som rör sexualiteten.

Alla i personalen har varit positiva till att brukarnas sexuella behov ska kunna ta sig i uttryck. Trots att alla tycks vara överens om att sexualiteten är en viktig del av brukarens liv förbises ibland möjligheterna för sexualiteten att uttryckas. Det finns inte tillräckligt med resurser inom personalen och det existerar administrativa hinder som omöjliggör att alla behov kan tillgodoses. Högre personaltäthet och ett mer flexibelt schema skulle kunna leda till att brukarna får bättre möjlighet att träffa eventuella partners och leva ut sin sexualitet. Intressant är också att kvinnors sexualitet i hög utsträckning förbises av våra respondenter. Detta menar vi är problematiskt då risken är att kvinnliga brukare internaliserar den objektiverade bilden av dem som utan sexualdrift, och att denna därmed förbli undantryckt. Personalen har enligt oss en viktig funktion i att inte vidmakthålla den allmänna uppfattningen om kön och genus för att i enlighet med LSS och normaliseringsprincipen se till individens behov först och främst. Då den tidigare forskningen vi tagit till oss inte belyst skillnader mellan kvinnliga och manliga brukares sexualitet och möjligheter till denna ser vi detta som ett intressant och viktigt område att forska kring.

Vi har i vår analys visat på hur personalen vi intervjuat konstruerat brukarnas sexualitet genom som avvikande från gemene mans på flera plan. Bland annat har vi visat att

respondenterna ibland talar om brukarna i termer som barn, att de har en uppfattning om att kvinnliga brukare i hög grad saknar sexualdrift och att uttryck för homosexualitet knappt alls förekommer hos brukarna. Däremot återfinns inte konstruktioner kring brukarnas sexualitet som avvikande gällande normen monogami, en starkt rådande diskurs i samhället. Flera respondenter uttrycker att brukarna inte bör ha mer än en partner åt gången och menar att de skulle intervensera om så var fallet. Då monogami som norm är skapat av socialt samspel, och inte kan ses som en allmängiltig sanning som passar alla individer, menar vi att personalens inställning därför kan fungera hämmande för brukarna. Utifrån Nirjes normaliseringsprincip och LSS-lagstiftningen är det möjligt att se personalens försök till monogami hos brukarna på två sätt. Då monogami är vedertaget i samhället och ses som det ”rätta” är en tolkning att det också är i enlighet med normaliseringsprincipen. Däremot har personer utan utvecklingsstörning större möjligheter att välja hur många partners de vill ha, även om majoriteten internaliserar samhällets normer där institutionen kring tvåsamhet är reifierat. Att då ges denna möjlighet även som individ med utvecklingsstörning är enligt oss i enlighet med normaliseringsprincipen. Det står också uttryckt i lagstiftningen att brukarens vilja och integritet skall respekteras vilket även borde gälla då den enskilde önskar att leva i icke-monogama förhållanden. Det är viktigt att uppmärksamma att monogami är en social konstruktion och att alternativa livsstilar kan vara mer välfungerande för vissa individer. Att personalen ändå applicerar sina egna normer på brukarna tror vi beror på att de vill brukarna väl och skydda dem från dels omgivningens ogillande men också från att bli utsatta för övergrepp. Mycket tidigare forskning har visat på att människor med utvecklingsstörning löper större risk för att bli utsatta för sexuella övergrepp (bl.a. Di Giulio 2003; Drummond 2006; Futcher 2010), och på grund av detta upplever personal ambivalens inför hur de ska förhålla sig till brukarnas sexualitet enligt Löfgren Mårtenson (2012a). Vi tror att även våra respondenter upplever denna ambivalens, och menar att det därför är viktigt att personalgrupperna får adekvat utbildning och handledning rörande sexualitet för att inte inta ett överdrivet restriktivt förhållningssätt.

Att uttryck för homosexualitet är så pass ovanligt förekommande bland brukare, enligt våra respondenter, ser vi också som ett eventuellt problemområde. Även den tidigare forskningen visar att homosexualitet inte är vanligt förekommande hos personer med utvecklingsstörning, bland annat beroende på bristen på förebilder och personalens inställning (Löfgren Mårtenson 2012a; Drummond 2006; Grieve et al. 2008). Respondenterna i våra intervjuer var själva medvetna om att brukarna internaliserade heterosexualitet som ”det rätta” på grund av att det

är vad omgivningen i hög grad uppvisar. Somliga respondenter uttryckte också en medvetenhet kring hetero-normativiteten som socialt konstruerad, men denna medvetenhet varierade. Vi menar därför att det är extra viktigt att personalen är medveten om sitt förhållningssätt och vågar ifrågasätta rådande normer för att möjliggöra för brukarna att leva ett liv de själva valt.

Sexualiteten är ett område som rör svåra frågor där det ofta inte finns några givet rätta eller felaktiga svar. Vi anser att LSS-lagen utgör en bra värdegrund att ha i åtanke för personalen och kan fungera som goda riktlinjer om den efterlevs. En vidgad bild av sexualitet hos personalgrupper och en medvetenhet kring alternativa sexuella uttryckssätt är viktiga beståndsdelar i personalens mångfacetterade roll så att de kan ge rätt verktyg åt brukarna så att de kan tillgodose sina sexuella behov. Det finns fortfarande många obesvarade frågor inom området, och mycket kvar för personalen att göra, men en lyhördhet gentemot brukaren och ett kritiskt förhållningssätt till de egna normerna är enligt oss en god start.

Vidare står det i LSS-lagstiftningen att personalen skall ha adekvat utbildning att kunna ge god service till brukarna. Vi menar därför att personalen måste ha rätt till utbildning inom området för att kunna ge brukarna rätt stöd.

10 Referenser

- Aspers, P. (2007) *Etnografiska metoder: att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber
- Berger, P. & Luckmann, T. (1966) *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet* Stockholm: Wahlström & Widstrand
- Brusén, P. & Hydén, L-C. (2000) *Ett liv som andra*. Lund: Studentlitteratur
- Bryman, A. (2008) *Samhällsvetenskapliga metoder* Malmö: Liber
- Burr, V. (1995) *An Introduction to Social Constuctionism*. London: Routledge
- DeLamater, J. D. & Hyde, J. S. (1998) "Essentialism vs. Social Constructionism in the Study of Human Sexuality". *The Journal of Sex Research*, 35, 1, 10-18.
- DiGuilio, G. (2003) "Sexuality and people living with physical or developmental disabilities: a review of key issues." *Canadian Journal of Human Sexuality*, 12, 1, 53-68.
- Drummond, E. (2006) "Attitudes towards sexuality: a pilot study in Ireland." *Learning Disability Practice*, 9, 4, 28-34.
- Foucault, M. (1976) *The will to knowledge. The history of sexuality: volume one*. Harmondsworth: Penguin
- Futcher, S. (2011) "Attitudes to sexuality of patients with learning disabilities: a review". *British journal of nursing* 20, 1, 8-14.
- Giddens, A. (2007) *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur
- Grieve, A., McLaren, S., Lindsay, W. & Culling, E. (2008) "Staff attitudes towards the sexuality of people with learning disabilities: a comparison of different professional groups and residential facilities." *British Journal Of Learning Disabilities*, 37, 1, 76-84.
- Hamilton, C. (2009) "'Now I'd like to sleep with Rachael' - researching sexuality support in a

service agency group home.” *Disability & Society*, 24, 3, 303-315.

Johnsdotter, S. (2012). ”Sexualitet och kultur.” I Plantin, Lars & Månsson, Sven-Axel. *Sexualitetsstudier*. Malmö: Liber

Lewin, B. (2012) ”Sexualiteten som social konstruktion”. I Lotta Löfgren-Mårtenson & P.O Lundberg (red.): *Sexologi*. Stockholm: Liber AB

Löfgren-Mårtenson, L. (2003) *Får jag lov? Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning*. Göteborg: Göteborgs universitet, institutionen för socialt arbete.

Löfgren-Mårtenson, L. (2012a) ”Unga med intellektuella funktionsnedsättningar och sexualitet”. I Lotta Löfgren-Mårtenson & P.O Lundberg (red.): *Sexologi*. Stockholm: Liber AB

Löfgren-Mårtenson, L. (2012b) ”I Want to Do it Right! A Pilot Study of Swedish Sex Education and Young People with Intellectual Disabilities”. *Sexuality And Disability*, 30, 2, 209-225.

May, T. (2001) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Morales, G. (2011) ”Acceptability of Sexual Relationships Among People with Learning Disabilities: Family and Professional Caregivers’ Views in Mexico” *Sexuality And Disability*, 29, 2, 165-174.

Nilsson, R. (2008). *Foucault – en introduktion*. Malmö: Égalité

Nirje, B. (2003) *Normaliseringsprincipen*. Lund: Studentlitteratur

Socialstyrelsen (2007) ”Bostad med särskild service för vuxna enligt LSS” (elektronisk), *Socialstyrelsens officiella hemsida*

<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8930/2007-101-6_20071016.pdf> (2013-05-17)

Socialstyrelsen (2012) ”Personer med funktionsnedsättning - insatser enligt LSS år 2011” (elektronisk), *Socialstyrelsens officiella hemsida* <<http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18661/2012-3-34.pdf>> (2013-05-17)

Svensson, P. & Ahrne, G. (2011) ”Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt”. I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Vetenskapsrådet (2002) ”Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning”. (elektronisk) *Vetenskapsrådets officiella hemsida* <<http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>> (2013-03-25)

Wenneberg, S. B. (2010) *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber AB

Öberg, P. (2011) ”Livshistorieintervjuer”. I Göran Ahrne & Peter Svensson (red.): *Handbok i kvalitativa metoder*. Malmö: Liber

Bilaga 1

Informationsbrev

Hej!

Vi är två socionomstudenter vid Socialhögskolan i Lund som nu ska skriva vår c-uppsats. Vi har valt att göra en kvalitativ studie om personer med utvecklingsstörning och sexualitet med inriktning på personal som arbetar med dessa personer och deras åsikter och uppfattningar i ämnet. Då Ni som personal utgör en stor del av vardagen för personer med utvecklingsstörning tror vi att Ni även konfronteras med situationer som innefattar sexualitet på olika sätt. Vi är intresserade av hur Ni tänker och resonerar kring dessa situationer.

Med begreppet sexualitet syftar vi på alltifrån kramar och pussar till onani och samlag och andra uttryckssätt som kan förekomma.

Vi skulle vilja anordna gruppintervjuer med cirka fyra till fem deltagare ur personalgruppen för att få reda på hur Ni ser på brukarnas sexualitet. Som deltagare har Du full rätt att avböja att svara på frågor eller att när som helst välja att avsluta Ditt deltagande. Vid intervjuerna planerar vi att använda diktafon såtillvida ingen deltagare motsätter sig detta. Deltagarna kommer att anonymiseras helt i uppsatsen och inte heller arbetsplats kommer att anges. Efter uppsatsen är färdigställd kommer vi att förstöra allt insamlat material och det kan därför inte komma att användas till något annat än just denna uppsats.

Vår uppfattning är att det saknas forskning kring personer med utvecklingsstörnings sexualitet, särskilt med inriktning mot personalen som arbetar med dessa individer. Vi hoppas därför att Ni vill medverka vid ett intervjutillfälle och på så vis bidra till vår uppsats och forskningen.

Om Ni har några frågor eller funderingar är Ni välkomna att kontakta oss!

Vänliga hälsningar,

Emmy Gelderman
(mobilnummer)

Johan Geisler
(mobilnummer)

Bilaga 2

Intervjuguide

Inledning:

Förklara syftet med gruppintervjun och uppsatsen (samtyckeskrav, frivillighet, begränsat med tid, prata en åt gången, fördomsfritt – öppet klimat, exemplifiera gärna med egna upplevelser (anonymt))

Kort presentation av respondenterna:

- Namn, ålder
- Hur länge har ni arbetat inom LSS?
- I korta drag, hur ser era arbetsuppgifter ut?

Frågor: Lämna ordet fritt. Den som har något att säga gör det inom ramen för ämnesområdet. Vi kommer styra ifall vi märker att konversationen glider ifrån ämnet. Men tanken är att ni ska styra diskussionen. Är det någonting som ni undrar över innan vi sätter igång?

Förekommer det några sexuella uttryckssätt hos brukarna?

*Finns det några andra uttryckssätt som annars kanske inte hade uppfattats som sexuella?
Utveckla, på vilket sätt är detta ett uttryck för sexualitet enligt er?*

På vilket sätt hanterar ni dessa situationer? Har ni några handlingsplaner, utbildning, bestämt i arbetsgruppen?Handledning?

Finns det andra i personalen som agerar annorlunda? (Hur önskar ni att ni hade handlat?)

Kan ni berätta om en problematisk situation gällande sexualitet som ni har upplevt och hur ni hanterade denna?

Förekommer det att era brukare har relationer? Vad finns det för arenor för dem att träffas och lära känna varandra?

Om det finns – på vilket sätt skapas möjligheter för paret att träffas?

Vad anser brukarnas anhöriga om deras sexualitet? Är det något ni pratar om?

Finns det någonting ytterligare som ni vill ta upp? Övriga frågor?